

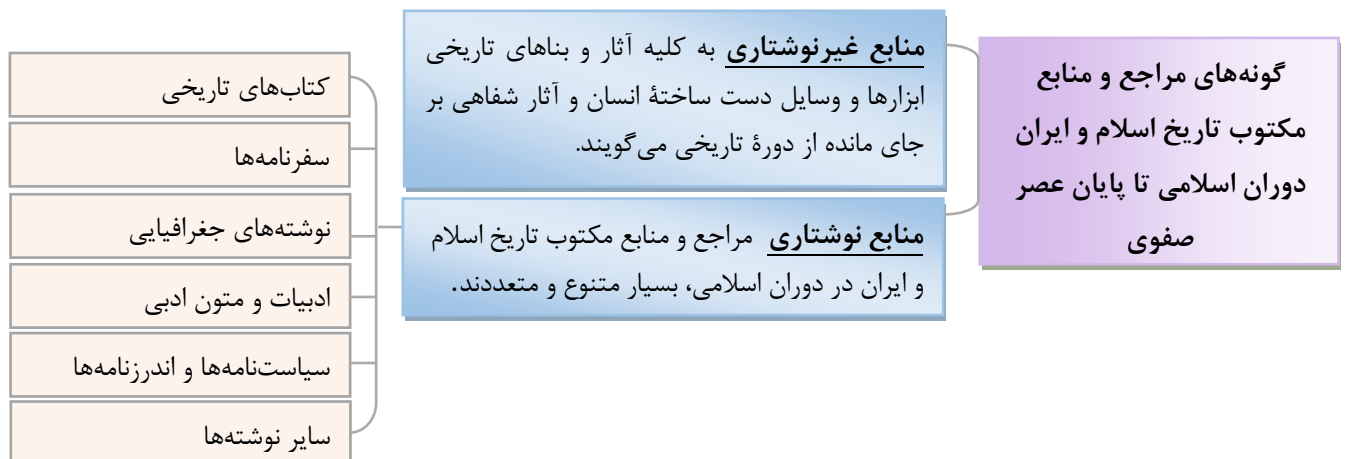
جزوه فرمول ۲۰ ویژه دانش آموزان پایه یازدهم انسانی

تهیه و تدوین: دکتر فروزان فرخی

سرگروه آموزشی گروه تاریخ استان خوزستان

سال تحصیلی: ۱۴۰۵ - ۱۴۰۴

درس اول: منابع پژوهشی در تاریخ اسلام و ایران دوران اسلامی

- محوطه ها و مکان های تاریخی، به مورخان، برای **فهم عمیق تر و بازسازی دقیق تر گذشته ها** کمک می کنند.

مشهورترین تک نگاری	برجسته ترین منظومه های حماسی و تاریخی	مشهورترین تاریخ سلسله ای	مشهورترین تاریخ عمومی
عجائب المقدور فی نوائب تیمور (زندگی شگفت آور تیمور)	شاهنامه	تاریخ بیهقی	تاریخ طبری

- نگارش تاریخ عمومی از قرن سوم هجری آغاز شد و تا اواخر عصر **قاجار** تداوم یافت.
- سرودن منظومه‌های حماسی و تاریخی، در دوره **مغولان** در ایران رواج و رونق بسیاری یافت.
- کاخ‌ها، کاروانسراها، جواهرات، ظروف، لطیفه‌ها و ترانه‌ها جزو منابع **غیرنوشتاری** محسوب می‌شوند.
- تاریخ نگاری، تک نگاری از دوره **تیموریان** به بعد مرسوم شد.
- نمونه‌ای از متون جغرافیایی: **المسالک و الممالک**
- کتاب سیاست‌نامه خواجه نظام‌الملک، منبع دست اول برای دوره **سلجوقی** است
- کتاب قابوس‌نامه اثر **عنصر المعالی**
- انوری، شاعر عصر سلجوقی در **قصیده نامه اهل خراسان** به خوبی اوضاع سیاسی، اجتماعی و فرهنگی زمان خود را نقد کرده است.
- کتاب تاریخ بیهقی اثر: **ابوالفضل بیهقی**

تفاوت تک‌نگاری و تاریخ‌های سلسله‌ای

تک نگاری: در این نوع تاریخ نگاری مؤلفان عموماً به اشاره فرمانروا، تاریخ زندگی او را به صورت متمرکز و ویژه توصیف و ثبت و ضبط می‌کردند.

تاریخ‌های سلسله‌ای: فرمانرواهای بزرگ و کوچک، به منظور ثبت و ضبط رویدادهای دوران خود، معمولاً ادیبان و دانشمندان را تشویق و مأمور به تدوین این رویدادها می‌کردند.

موضوع کتاب‌های سیاست‌نامه و اندرزنامه

کتاب‌های سیاست‌نامه ای: موضوعاتی درباره شیوه کشورداری، مناسبات حکومت و مردم و تشکیلات و نهادهای اداری، اقتصادی، نظامی و فرهنگی ارائه می‌دهند.

کتاب‌های اندرزنامه: بیشتر به اخلاق کشورداری و مناسبات اخلاقی فرمانروا و مردم می‌پردازند.

* **اطلاعات سکه‌های برجای مانده از گذشته،** نوشته‌های روی سکه‌ها اطلاعات مفیدی درباره اوضاع سیاسی، اجتماعی، مذهبی، اقتصادی و هنری سلسله‌های حکومتی و نام پادشاهان ارائه می‌دهند.

* **متون نظم و نثر ادبی،** گونه مهمی از منابع تاریخی محسوب می‌شود زیرا اوضاع سیاسی، اجتماعی، اقتصادی و عقاید دینی و فلسفی رایج در هر عصری کم و بیش، در شعر شاعران و نویسندگان آن عصر منعکس می‌شود.

* **آثار شفاهی،** انواع مختلف ادبیات عامیانه، اعم از داستان‌های تاریخی، قهرمانی، اخلاقی و تخیلی گونه‌های متفاوت مثل‌ها، لطیفه‌ها و انواع شعر، نظیر دو بیتی، تصنیف، ترانه و لالایی کمک زیادی به شناخت فرهنگ، آداب و رسوم و سنت‌های مختلف اجتماعی در دوره‌های مختلف می‌کند.

* **مهم‌ترین ویژگی نوشته‌های جغرافیایی** متون جغرافیایی اطلاعات بسیار با اهمیتی درباره آداب و رسوم، فرهنگ، نوع معیشت، آب و هوا، وضعیت اقتصادی، وضعیت نظامی، راه‌ها، کالاهای، قلعه‌ها، برج‌ها، بندرها، رودها و دریاها، پایتخت‌ها، ادیان و اعتقادات، نژاد و زبان و حدود و سرحدات و مرزهای سرزمین‌ها و حکومت‌های محلی ارائه می‌دهند.

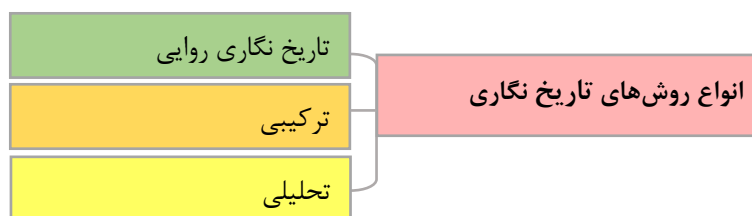
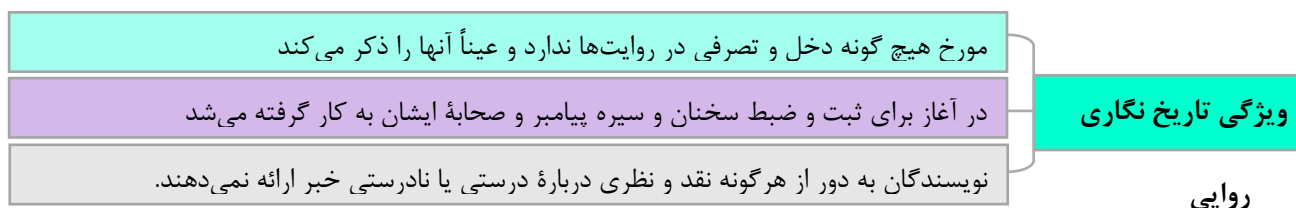
اصطلاحات مهم

* **تاریخ محلی:** یکی از گنجینه‌های مهم اطلاعات سیاسی، اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی و نظامی و نیز جغرافیایی شهرها و مناطق ایران است.

* **انگیزه اصلی نویسندگان کتاب‌های تاریخ محلی** ۱- ثبت و ضبط رویدادهای تاریخی ۲- بیان ویژگی‌های جغرافیایی و اقتصادی ۳- نگارش زندگینامه مفاخر و مشاهیر محلی بوده است.

درس دوم : روش پژوهش در تاریخ؛ بررسی و سنجش اعتبار شواهد و مدارک

- * مهم‌ترین رسالت مورخان تلاش برای فهم دقیق رویدادهای گذشته است.
- * نقد یک خبر تاریخی، همان اعتبارسنجی و بررسی اصالت خبر راوی است.
- شیوه تاریخ نگاری کتاب تجارب الامم ابوعلی مسکویه **تحلیلی**
- شیوه تاریخ نگاری کتاب فتوح البلدان بلاذری **ترکیبی**
- برجسته‌ترین چهره تاریخ نگاری راوی، مورخ و مفسر مشهور **طبری** است.
- بییهقی در کتاب خود **(تاریخ بییهقی)** عدم مطابقت یک روایت تاریخی با عقل، را دلیلی بر بطلان و نادرستی آن می‌داندست
- در روش تاریخ نگاری **ترکیبی** مورخ ناچار به گزینش و انتخاب است.
- مورخان هنگام روبه‌رو شدن با یک خبر تاریخی **اعتبار سنجی** انجام می‌دهند تا از درستی آن مطمئن شوند.
- یکی از عمده‌ترین کارهای مورخان در سنجش اعتبار و نقد روایت ک است- مروج‌الذهب و معادن الجواهر، مسعودی بر اساس روش **موضوع محوری**
- گزارش وقایع محرم و عاشورا در سال ۶۱ هجری بر اساس **روش سال شماری**

روایی

تاریخ نگاری تحلیلی مورخ در این روش با بررسی موشکافانه تمام اخبار و روایت‌ها ی مر بوط به یک رویداد و نقد آنها، آثار و پیامد های آن واقعه را تحلیل و تفسیر می‌کند.

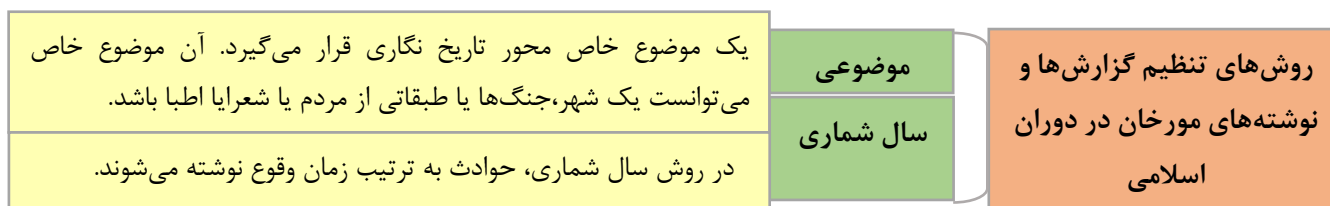
تفاوت روش تاریخ نگاری روایی با تاریخ نگاری ترکیبی در روش **تاریخ نگاری روایی**، روایت‌های متفاوت در مورد یک موضوع واحد با آوردن اسناد بیان می‌شود و هیچگونه دخل و تصرفی در روایت‌ها نمی‌شود. در **تاریخ نگاری ترکیبی**، مورخ به جای ذکر همه روایت‌ها، با مطالعه و مطابقت همه آنها یک گزارش واحد از مجموع آنها بیان می‌کند و دست به گزینش می‌زند.

- از **معایب تاریخ نگاری روایی** نویسنده به دور از هرگونه نقد و انتقاد هیچ نظری در مورد درستی یا نادرستی خبر ارائه نمی‌دهد.

- **سنجش گزارش‌های تاریخی بر اساس زمان و مکان** : زمان و مکان دو رکن مهم یک رویداد تاریخی هستند. خبر و روایتی که فاقد زمان و مکان دقیق و مشخص باشد فاقد اصالت و اعتبار کافی است.

- **کاربرد تاریخ نگاری روایی** این نوع تاریخ نگاری در آغاز برای ثبت و ضبط سخنان و سیره پیامبر و صحابه ایشان به کار گرفته می‌شد، اما بعدها برای ثبت وقایع دوران بعدی نیز از این روش استفاده شد.

معیارهای سنجش اعتبار، نقد و بررسی گزارش‌ها و منابع تاریخی : ۱- مطابقت با عقل ۲- مقایسه و تطبیق با سایر منابع و شواهد ۳- مطابقت با نتایج تحقیقات باستان شناسی ۴- سنجش گزارش براساس مکان و زمان

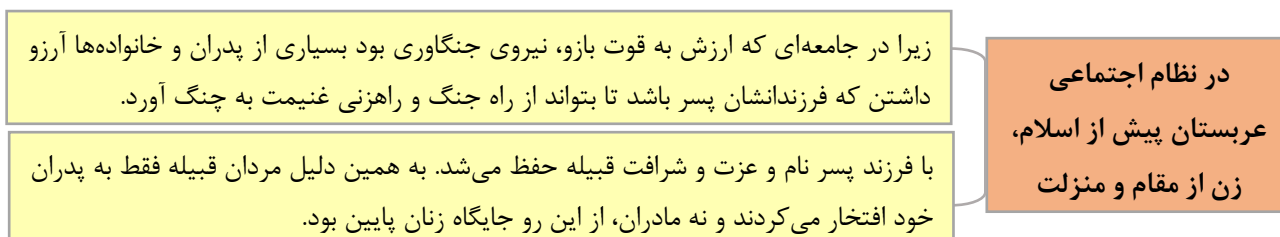
- در سال‌های اخیر نتایج تحقیقات باستان‌شناسی روی محوطه‌ها، بناها و آثار گوناگون تاریخی، به مورخان کمک می‌کند که اخبار و مندرجات کتاب‌های تاریخی را به دقت ارزیابی کنند.
- در گذشته برخی از مورخان مانند **مسعودی** برای بررسی درستی یا نادرستی برخی از اخبار و گزارش‌های تاریخی از نزدیک مکان رویداد را مورد مطالعه قرار می‌دادند.

درس سوم : اسلام در مکه

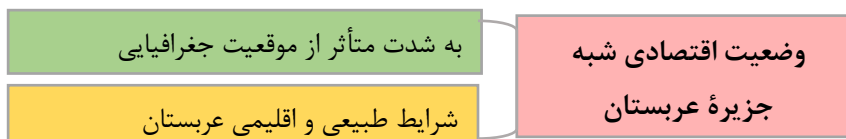
- مکه بر سر راه یمن به شام قرار داشت، مرکز اصلی بازرگانی به شمار می‌رفت.
- نخستین فرد از غیر خانواده رسول خدا (ص) که اسلام آورد، **ابوبکر بن ابی قحافه** بود.
- حضرت محمد (ص) سه سال پس از بعثت، به فرمان خداوند دعوت خود را آشکار و عمومی کرد.
- **نجران** محل استقرار مسیحیان در شبه جزیره عربستان
- **یمن** دارای تمدن باستانی در جنوب شبه جزیره عربستان
- پیامبر (ص) اولین جایی که برای تبلیغ دین خود رفت **طائف** بود
- * هم زمان با ظهور اسلام، بیشتر ساکنان شبه جزیره عربستان به ویژه اهالی شهر مکه **بت پرست** بود.
- * وابستگی شدید اعراب به قبیله خود موجب به وجود آمدن **عصبیت قبیله‌ای** شده بود.
- * ساکنان عربستان در دوران پیش از اسلام به داشتن برخی خصلت‌های اخلاقی مانند **سخاوت** معروف بودند.
- * **در آستانه ظهور اسلام در شبه جزیره عربستان دو قبیله عرب قحطانی (جنوبی) و عدنانی (شمالی) ساکن بودند.**
- * برجسته‌ترین دستاورد فرهنگی مردم عرب در دوران جاهلیت **شعر و شاعری** بود.
- * ارکان دعوت رسول خدا به دین اسلام در آغاز بر **پرستش خدای یگانه و ایمان به روز رستاخیز** استوار است.

نظام اجتماعی و سیاسی

- * **تعصب قبیله‌ای** نقش زیادی در بروز جنگ و خونریزی‌های پی‌درپی در شبه جزیره عربستان داشت .
- قبیله:** یک واحد اجتماعی و سیاسی مستقل به حساب می‌آمد و شامل تمامی افرادی می‌شد که دارای نیای مشترک بودند و با یکدیگر پیوند خونی داشتند.
- * شاخص‌ترین ارزش‌های حاکم بر نظام قبیله‌ای: ۱- **افتخار به حسب و نسب** ۲- **احترام به روابط خونی و خویشاوندی** ۳- **اطاعت بی‌چون و چرا از رئیس یا شیخ قبیله** ۴- **پشتیبانی بی‌قید و شرط از افراد قبیله در هر شرایط**
- * **عصبیت** چه پیامدی در عربستان به همراه داشت **نقش زیادی در بروز جنگ و خونریزی‌های پی‌درپی در شبه جزیره عربستان داشت.**

- * **قبیله قریش** به دلیل در اختیار داشتن اداره کعبه و تجارت با سرزمین‌های دور و نزدیک، قدرت و نفوذ سیاسی قابل توجهی در میان قبایل دیگر داشت.
- * قدرت و نفوذ قریش در عربستان را نمی‌توان به منزله حکومتی پایدار شمرد. **چون متکی به تشکیلات سیاسی، اداری و نظامی منظم و منسجمی نبود و ثبات لازم را نداشت.**

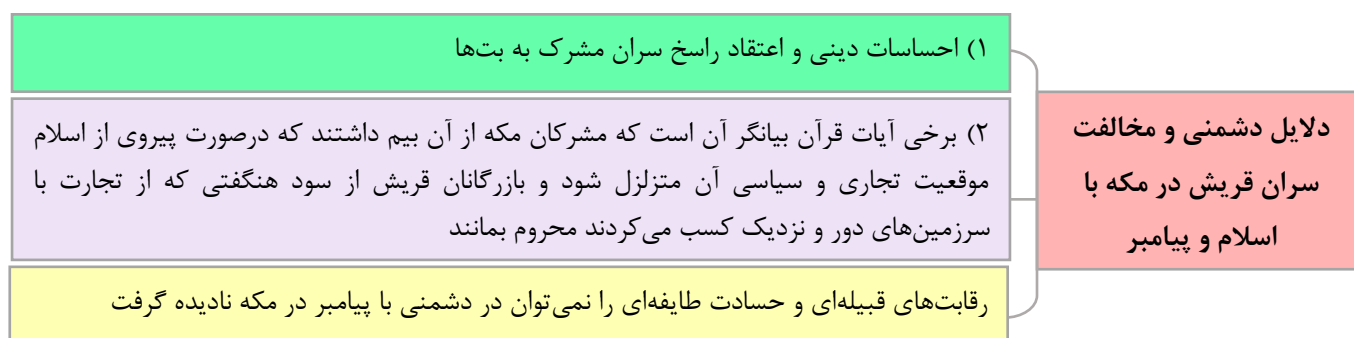

* **حنفاء:** معدودی از عرب‌ها بودند که به پیروی از حضرت ابراهیم از پرستش بت‌ها امتناع می‌کردند و از گوشت قربانی آنها نمی‌خوردند.

* **جاهلیت** در اینجا مترادف با نادانی و فقدان علم و معرفت نیست بلکه دلالت بر فرهنگ و اخلاق گستاخ، خشن و کینه جویی دارد که از خلق و خوی تند و سرکش اعضای آن جامعه سرچشمه می‌گرفت و تعصب قبیله‌ای و پیروی کورکورانه از اجداد قبیله در آن جامعه جایگزین تعقل، منطق و بردباری شده بود.

* **مشخصات آیین بت پرستی ساکنان شبه جزیره عربستان** عقاید اهالی شهر مکه بت پرست بودند ۱- آنان بت‌های سنگی و چوبی متعددی را می‌پرستیدند ۲- قربانی‌ها و نذرهای فراوان را به آنها تقدیم می‌کردند. ۳- بی‌اعتقادی به جهان پس از مرگ بود. ۴- برخی از عرب‌ها از جمله مردم شهر مکه الله را آفریننده جهان می‌دانستند. ۵- بت پرستان سنت ابراهیمی حج را نیز به جا می‌آوردند. اما آن را با عقاید، آداب و رسوم شرک آلود می‌آمیختند.

* **مصادیق فرهنگ و اخلاق جاهلی عرب در دوران پیش از اسلام** فرهنگ و اخلاق گستاخ، خشن و کینه جویی دارد که از خلق و خوی تند و سرکش اعضای آن جامعه سرچشمه می‌گرفت و تعصب قبیله‌ای و پیروی کورکورانه از اجداد قبیله در آن جامعه، جایگزین تعقل، منطق و بردباری شده بود.

تحریم و محاصره اجتماعی و اقتصادی بنی هاشم	
هدف مشرکان مکه از محاصره اجتماعی و اقتصادی بنی هاشم این بود که ابوطالب و طایفه او ناگزیر شوند پیامبر را تنها گذارند.	مهم ترین اقدام بنی هاشم در برابر محاصره اجتماعی و اقتصادی مشرکان برای کاهش آثار مخرب معاهده به شعب ابی طالب در اطراف مکه پناه بردند.

در اندیشه پایگاهی جدید برای اسلام

* **آزار مشرکان شدید شد و گسترش دعوت اسلامی در مکه با موانع اساسی روبرو شد.** اندیشه خروج (مهاجرت) از مکه به ذهن پیامبر و مسلمانان راه یافت.

* **مقایسه واکنش مردم یثرب و طائف در برابر پذیرش دین اسلام:** اهالی طائف نه تنها از پیامبر استقبال نکردند بلکه با بی‌احترامی و اهانت، آن حضرت را از شهرشان راندند اما تعدادی از مردم یثرب در جریان مراسم حج، دعوت پیامبر را پذیرفتند و زمینه ساز هجرت تاریخی پیامبر شدند.

درس چهارم: امت و حکومت نبوی در مدینه

- به لحاظ اعتقادی و دینی اکثریت اعضای قبیله‌های عرب ساکن شهر **یثرب بت پرست** بودند.
- در رمضان سال هشتم هجرت، **مکه** به صورت **مسالمت آمیزی** فتح و کعبه از بت‌ها پاک سازی شد.
- * در نتیجه **پیمان عقبه دوم** پایگاه امن و مطمئن برای مسلمانان در **یثرب** ایجاد شد.
- * مردم یثرب اندکی پیش از هجرت، قصد داشتند **عبدالله بن ابی** را به ریاست خویش برگزینند.
- * تداوم سیاست تعقیب کاروان‌های تجاری قریش توسط مسلمانان منجر به غزوه **بدر** در سال دوم هجری شد.
- * پس از نزول آیات سوره **برائت (توبه)** مکه و خانه خدا به عنوان حرم اسلامی مطرح شد.
- * به دنبال نزول آیات جهاد، رسول خدا **تصمیم تشکیل نیروی نظامی گرفت.**
- * **پیمان نامه مدینه** بیانگر سرآغاز تأسیس امت و حکومت اسلامی است.

- * قرآن کریم رویداد **صلح حدیبیه** را فتح و پیروزی آشکار برای اسلام معرفی کرده است.
- * **عبدالله بن ابی** سردسته منافقان ، یهودیان بنی نظیر را تشویق به مقاومت کرد.
- * **جزیه** مالیات سرانه‌ای که مردان بالغ اهل کتاب (یهودیان، مسیحیان، زرتشتیان) پرداخت می‌کردند.
- * در غزوه‌های **أحد و تبوک** عبدالله بن ابی به همراه یارانش از سپاه اسلام جدا شد و در جنگ شرکت نکرد.
- * عمده نگرانی پیامبر در سال دهم هجری **آینده امت اسلامی** بود.

اصطلاحات مهم:

* **سال وفود:** در سال نهم هجری هیئت‌های نمایندگی قبیله‌های مختلف عرب از هر سو به مدینه آمدند و ضمن پذیرش اسلام، فرمانبرداری خود را از رسول خدا اعلام کردند.

* **اهل صفه:** برخی از مهاجران بی‌بضاعت که در جوار مسجد اقامت گزیدند.

* **انصار:** مسلمانان اهل مدینه که به گرمی از رسول خدا و دیگر مهاجران استقبال کردند و در منازل خویش پذیرای آنان شدند.

* **پیمان نامه عمومی:** این پیمان، حقوق و مسئولیت‌های هر یک از گروه‌های مسلمان و غیرمسلمان و چگونگی ارتباط آنها را با یکدیگر مشخص می‌کند.

* **پیمان عقبه اول** در سال دوازدهم بعثت، ۱۲ مرد یثربی هنگام مراسم حج در مکانی موسوم به عقبه در مِنا، با پیامبر بیعت کردند. این بیعت در تاریخ به پیمان عقبه اول معروف شده است.

* **پیمان عقبه دوم** در مراسم حج سال سیزدهم بعثت ۷۳ مرد و ۲ زن از اهالی یثرب در عقبه با رسول خدا پیمانی بستند که به عقبه دوم مشهور است.

اوضاع اجتماعی و سیاسی و اقتصادی شهر یثرب

- وضعیت اقتصادی شهر یثرب از نظر اقتصادی در زمان ظهور اسلام یثرب از نظر اقتصادی، شهر ثروتمندی به شمار نمی رفت. مردم یثرب اغلب به کشاورزی مشغول بودند و درآمد و رفاه اقتصادی بالایی نداشتند. اهالی یثرب برخلاف اهالی مکه روابط تجاری و سیاسی گسترده ای با قبایل و ساکنان شهرها و مناطق عربستان و کشورهای همسایه نداشتند.

- حضور یهودیان در یثرب سبب شد که بت پرستان ، اخبار و اطلاعاتی درباره تاریخ پیامبران الهی به دست آورند. آنان همچنین مطالبی از پیروان دین یهود درباره بهشت و جهنم و ظهور پیامبری جدید شنیده بودند. این امر به پذیرش پیامبر و اسلام توسط مردم یثرب کمک کرد.

ارتباط مردم یثرب با رسول خدا(ص)

- قبل از هجرت رسول خدا (ص) به یثرب حضرت محمد در سال ۱۱ بعثت، شش نفر از مردم یثرب را که برای انجام مراسم حج به مکه آمده بودند، به اسلام دعوت کرد و آنان مسلمان شدند و پس از بازگشت به شهر خود به تبلیغ اسلام پرداختند.

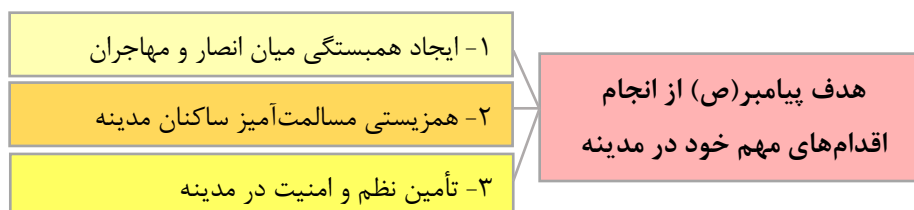
- پیمان عقبه دوم بیانگر نفوذ و گسترش چشمگیر اسلام در شهر یثرب بود زیرا تعداد زیادی از افراد قبیله‌های مختلف از جمله اوس و خزرج در آن حضور داشتند.

تشکیل امت و حکومت نبوی

* هجرت رسول خدا و پیروانش از مکه به یثرب این واقعه زمینه و شرایط مناسبی برای برپایی امت و حکومت اسلامی فراهم آورد. یکی از رویدادهای سرنوشت‌ساز تاریخ اسلام به شمار می‌رود.

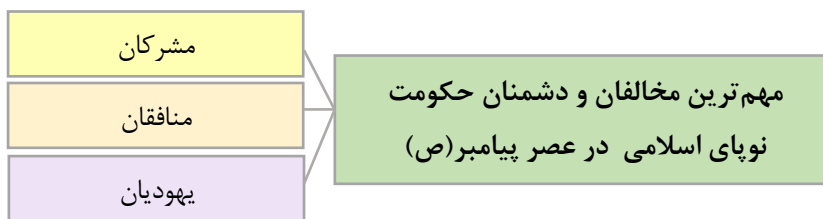
* دلایل اینکه پیامبر(ص) در صدد برآمد مدینه را از نظر سیاسی و نظامی متحد سازد و نظم و امنیت پایداری در این شهر برقرار نماید:

- ۱- وجود قبیله‌ها و طایفه‌های پراکنده با عقاید دینی گوناگون و پیشینه‌ای آکنده از اختلاف و درگیری همواره تهدیدی جدی برای آرامش و امنیت مدینه به شمار می‌رفت. ۲- شهر مدینه به عنوان پایگاه اسلام، با خطر حمله مشرکان مکه روبرو بود.

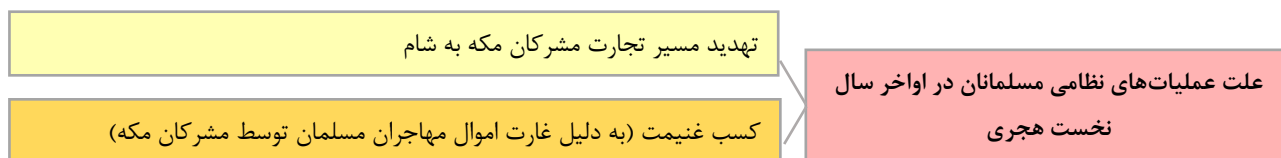
- پیامبر(ص) با هدف ایجاد **همدلی و وحدت دینی میان مسلمانان** دستور داد که مسلمانان بدون در نظر گرفتن وابستگی‌های قبیله‌ای با یکدیگر پیوند برادری برقرار کنند.

مهم‌ترین اقدامات پیامبر بعد از ورود به مدینه: ۱- پیمان برادری ۲- تحکیم وحدت دینی ۳- پیمان نامه عمومی مدینه

- **مهم‌ترین نتایج پیروزی مسلمانان بر مشرکان در غزوة بدر** غزوة بدر ضربه سنگین و جبران ناپذیری بر قریش وارد آورد و قدرت و موقعیت آنان را در منطقه حجاز تضعیف کرد. پس از آن، ساکنان آن منطقه گرایش بیشتری به رسول خدا و اسلام نشان دادند.

- **دلایل شکل‌گیری غزوة احد** سپاهی بزرگ از جنگجویان قبیله قریش و قبیله‌های هم‌پیمان آن، به قصد جبران شکست بدر و نابودی اسلام راهی مدینه شدند.

- **مهم‌ترین اقدامات پیامبر در مقابل دسیسه‌های یهودیان علیه مسلمانان:** ۱- برخورد نظامی با آنان و پایان دادن به حضور قبایل پیمان شکن یهودی در مدینه ۲- تغییر قبله مسلمانان از بیت‌المقدس به سوی مکه که به فرمان الهی و در پی بهانه‌جویی یهودیان انجام گرفت.

گسترش و تحول امت و حکومت پیامبر

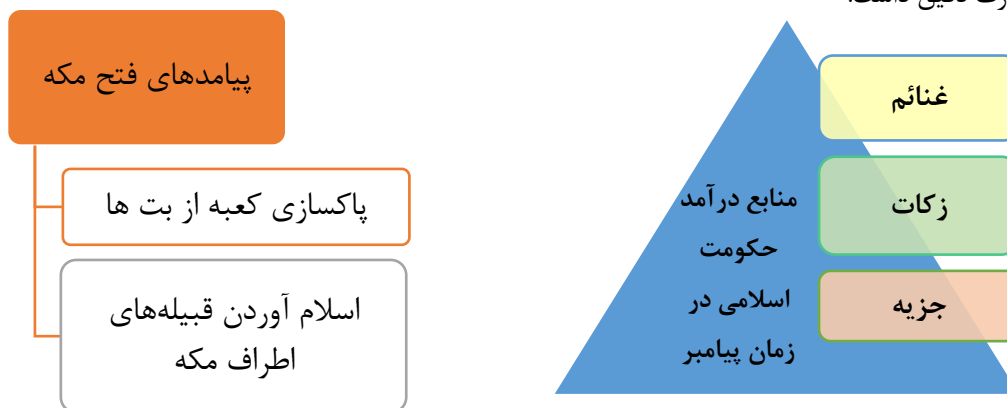
مهم‌ترین نتایج صلح حدیبیه: ۱- رسول خدا، سران امپراتوری‌ها و دولت‌های بزرگ را به اسلام دعوت کرد. ۲- تعدادی از حاکمان محلی در گوشه و کنار شبه جزیره عربستان به اسلام گرویده و با بستن پیمان و پرداخت جزیه تابع حکومت مدینه شدند

*** علت فتح مکه از سوی پیامبر(ص)** نقض پیمان صلح حدیبیه از سوی مشرکان بود.

*** مهم‌ترین اقدامات پیامبر برای برطرف کردن نگرانی از آینده امت اسلامی** انتخاب امام علی(ع) به جانشینی خود، ختم نزول قرآن و اتمام رسالت خود بود.

*** علت اهمیت واقعه غدیر خم** رسول خدا ضمن معرفی امام علی به جانشینی خویش، ختم نزول آیات قرآن و اتمام رسالت خود را اعلام کرد.

*** ویژگی‌های سپاه و مدیریت امور نظامی در زمان پیامبر(ص)** رسول خدا همواره به نظم و آمادگی رزمی مسلمانان اهمیت می‌داد و بر آموزش‌های نظامی سپاه نظارت دقیق داشت.

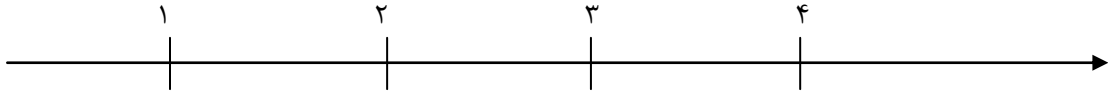
ترتیب زمانی رویدادهای مهم دوران حضور پیامبر در مدینه را بر روی خط زمان مشخص نمایید.

الف) فرستادن سیاهی به فرماندهی اسامه بن زید برای مقابله با رومیان.

ب) معرفی امام علی (ع) توسط پیامبر در غدیر خم به جانشین عنوان خود.

ج) صلح حدیبیه و پیروزی آشکار

د) لشکرکشی و محاصره نظامی قبیله‌های پیمان شکن یهود در مدینه

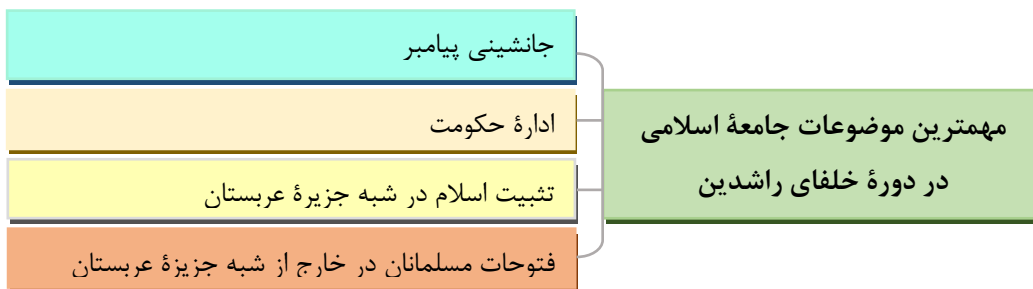
درس پنجم: تثبیت و گسترش اسلام در دوران خلفای نخستین

* منطقه شام هنگام حمله اعراب مسلمان، زیر سلطه **امپراتوری روم شرقی** قرار داشت.

* ساکنان مسیحی شهر ایلیا (بیت المقدس) اعلام کردند در حضور **خلیفه دوم (عمر)**، قرارداد صلح و تسلیم شهر را امضا می‌کنند.

* در سقیفه بنی ساعده **ابوبکر** به عنوان خلیفه و جانشین پیامبر بیعت کردند.

* فتوحات مسلمانان در سرزمین‌های مجاور شبه جزیره عربستان از مهم ترین رویدادهای دوران خلیفه دوم **عمر** بود.

اصطلاحات مهم

* **سقیفه بنی ساعده:** مکانی که گروهی از انصار در مدینه گردهم آمدند تا درباره تعیین جانشین رسول خدا تصمیم بگیرند.

* **عطایا:** به درآمدهای فراوانی از سرزمین‌های ثروتمندی که فتح شده بود و به خزانه مسلمانان در مدینه سرازیر شد گفته می‌شود.

* **مهم ترین گروه‌های مخالف خلافت ابوبکر بن ابی قحافه:** ۱- گروه‌هایی از قبایل عربستان که در سال‌های پایانی زندگی پیامبر اسلام

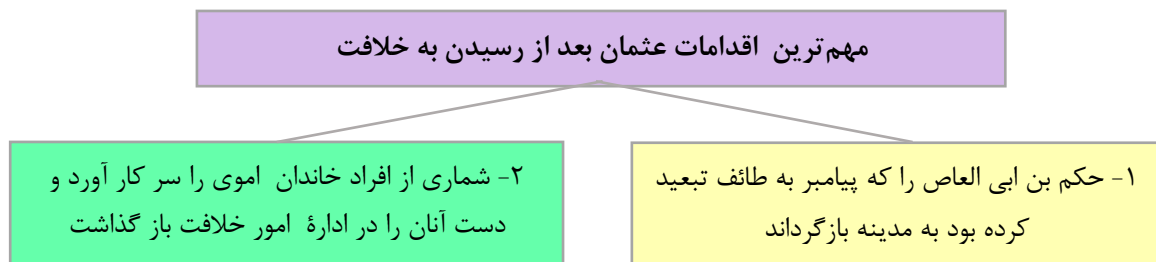
آوردند و با تعالیم اسلامی انس و آشنایی نداشتند (مرتدان) ۲- کسانی که بعد از بیماری پیامبر (ص) ادعای پیامبری داشتند (پیامبران دروغین)

۳- کسانی که امام علی (ع) را به عنوان جانشین پیامبر حمایت می کردند (معتزسان خلافت ابوبکر)

* **شیوه انتخاب عمر و عثمان به عنوان خلیفه:** ابوبکر طی وصیت نامه مکتوبی، عمر بن خطاب را به جانشینی خود معرفی کرد. اما؛ خلیفه

دوم پیش از مرگ، شورایی شش نفره تشکیل داد و اعضای آن را مأمور کرد که از میان خود یک نفر را به عنوان خلیفه برگزینند و عثمان به

عنوان خلیفه سوم انتخاب شد.

* دلیل آنکه سران قریش به ویژه اشراف بنی امیه از بیعت با امام علی(ع) خودداری کردند ، چون امام علی (ع) مصمم بود که مطابق کتاب خدا و سنت پیامبر عمل نماید .

* از بهانه های معاویه برای سرکشی علیه امام علی(ع) **خونخواهی عثمان** بود.

* امام علی(ع) در **جنگ جمل، صفین، نهروان** با دشمنان مقابله کردند.

* **دلایل امام علی برای انتقال مرکز خلافت از مدینه به کوفه** ۱- برای بازداشتن مخالفان از سرکشی ۲- جلوگیری از جنگ های داخلی میان مسلمانان

پیامد سیاست های عثمان (خلیفه سوم)

اوج گرفتن مجدد تعصبات طایفه ای و قبیله ای در درون جامعه اسلامی شد

ایجاد نارضایتی میان مسلمانان - تشدید اختلافات

* تلاش های امام علی برای بازگرداندن برادری و یگانگی دینی به امت اسلامی با موانع و مشکلات اساسی روبرو شد. زیرا گروه محدودی که از منافع و امتیازهای ویژه برخوردار شده و سال ها به مال اندوزی و رفاه طلبی خو گرفته بودند، با آن حضرت مخالفت و دشمنی کردند .

* نحوه توزیع درآمدها در دوران خلافت عمر خلیفه دوم اگر چه بر پایه مساوات اسلامی نبود، اما ساده زیستی و سخت گیری او نسبت به بزرگان قریش از ثروت اندوزی و تجمل گرایی آنان جلوگیری کرد.

* نحوه توزیع درآمدها در دوران خلافت عثمان خلیفه سوم بخشش های فراوانی از بیت المال به افراد مختلف به خصوص خاندان بنی امیه صورت گرفت، وی محدودیت هایی را که عمر برای ثروت اندوزی سران قریش ایجاد کرده بود، نادیده گرفت.

عوامل موثر در فتح سرزمین های شام و مصر توسط مسلمانان

* **عمر و عاص** که آبادنی و ثروت فراوان مصر را از نزدیک مشاهده نمود تا اندازه ای با وضعیت سیاسی و اجتماعی آنجا آشنا بوده فرماندهی سپاه اعراب مسلمان را در حمله به مصر به عهده گرفت.

* **شام**: ساکنان شام با اینکه مسیحی بودند در برخی از مسائل مذهبی با کلیسای قسطنطنیه اختلاف اساسی داشتند، اختلاف مذهبی و تفاوت های قومی، فرهنگی و زبانی که میان توده های مردم شام با طبقه حکومتگر رومی وجود داشت.

* **مصر**: مالیات های سنگین که به رومی ها می پرداختند اجازه نداشتند به مقام های عالی برسند. اختلاف شدید مذهبی که مسیحیان مصر با رومی ها داشتند، یهودیان مصر به علت عدم حمایت روم از آن ها در برابر مسیحیان از آن ها ناراضی بودند.

* **پایه های حاکمیت امپراتوری روم شرقی (بیزانس) در منطقه شام به سبب** اختلافات مذهبی تفاوت های قومی، فرهنگی و زبانی میان توده های مردم شام با طبقه حکومتگر رومی وجود داشت سست شد.

* **عواملی که تأثیر بسزایی در متحد نشدن مصریان با رومیان در زمان فتوحات مسلمانان به آن سرزمین داشت:** ۱- رفتار مسالمت آمیز و مدارا جویانه پیروان اسلام با مسیحیان به هنگام فتح شام ۲- امید به آزادی مذهبی در زیر سایه حکومت مسلمانان.

با فتح مصر سلطه و نفوذ سیاسی نظامی امپراتوری روم شرقی در این سرزمین از بین رفت

شام از خطر هجوم رومیان تا حدودی در امان ماند

زمینه برای پیشروی مسلمانان در دیگر مناطق افریقا مهیا شد

مهم ترین پیامدهای فتح مصر توسط مسلمانان

آثار و پیامدهای سیاسی فتوحات مسلمانان در زمان خلفای نخستین: ۱- از نظر سیاسی در فاصله کمتر از ۲۰ سال دو قدرت بزرگ جهان آن روز، ساسانیان و امپراتوری روم شرقی را شکست دادند و سرزمین های مهم ایران ، شام و مصر را تصرف کردند. قلمرو خلافت گسترش زیادی یافت. ۲- مردمان و اقوام مختلف با زبان و فرهنگ متفاوت تحت حکومت مسلمانان قرار گرفت.

آثار و پیامدهای اقتصادی فتوحات مسلمانان در زمان خلفای نخستین: ۱- سرزمین‌های فتح شده ثروتمند و دارای شهرها و روستاهای آباد و بزرگی بودند. ۲- اعراب علاوه بر غنایم فراوانی که در جریان فتوحات کسب کردند، منابع اقتصادی و درآمدهای مالیاتی آن سرزمین‌ها را نیز در اختیار خود گرفتند.

مهم‌ترین پیامد فتوحات مسلمانان، در عرصه دین و فرهنگ بود: ۱- از یک سو دین اسلام به سرزمین‌های جدید معرفی شد، به تدریج مردم آن سرزمین‌ها مسلمان شدند. ۲- از سوی دیگر ایران، شام و مصر که دارای فرهنگ و تمدنی غنی و مردمانی متمدن بودند، نقش بسزایی در شکل‌گیری و شکوفایی تمدن اسلامی ایفا کردند.

*** عوامل مؤثر در پذیرش اسلام توسط مردم سرزمین‌های مختلف** ۱- جاذبهٔ پیام جهانی اسلام که همهٔ انسان‌ها بدون توجه به رنگ پوست، زبان، فرهنگ و طبقه اجتماعی‌شان مخاطب قرار داده و به آنان وعده می‌داد که با ایمان به اسلام و عمل به دستورات آن، به سعادت و رستگاری در دنیا و آخرت خواهند رسید. ۲- اسلام همهٔ مردم را به عمل به شریعتی سهل و ساده فراخواند.

۱. جاذبه پیام جهانی اسلام که همه انسان‌ها بدون توجه به رنگ پوست، زبان، فرهنگ و طبقه اجتماعی‌شان به آنان وعده می‌داد که با ایمان به اسلام به رستگاری در دنیا و آخرت خواهد رسید، ۲. اسلام همه مردم را به عمل به شریعتی سهل و ساده فراخواند.

درس ششم: امویان بر مسند قدرت

- * پس از **عثمان** بیشتر سران **بنی‌امیه** از بیعت با **امام علی (ع)** خودداری کردند و با آن حضرت به مخالفت پرداختند.
- * ابوسفیان و خاندانش (بنی‌امیه) پس از **فتح مکه** مسلمان شدند.
- * امویان نقش مهمی در ایجاد **جنگ جمل** داشتند.
- * با به خلافت رسیدن **معاویه**، دوران خلفای نخستین به پایان رسید و خلافت اموی آغاز شد.
- * خلیفهٔ دوم معاویه در زمان **عمر** به حکومت شام منصوب شد، تا زمان خلافت امام علی (ع) در این مقام باقی ماند.
- * برجسته‌ترین میراث اسلامی اندلس در **عرصه علم و اندیشه** تجلی یافت.
- * امویان در **شام** به معاویه پیوستند و با تمام قوا از او در جنگ صفین پشتیبانی کردند.
- * داعیان عباسی کانون فعالیت‌های خود را **خراسان** قرار دادند.
- * **دو شاهکار معماری اسلامی** ۱- مسجد **جامع قرطبه** ۲- **کاخ الحمراء** در غرناطه، متعلق به حکومت اسلامی **امویان اندلس** بود.
- * جریان وکالت از زمان **امام جعفر صادق (ع)** آغاز شد.
- * حکومت فاطمیان توسط **صلاح الدین ایوبی** منقرض شد.
- * یکی از مهم‌ترین فتوحات مسلمانان در زمان بنی‌امیه فتح اسپانیا (اندلس) به دست طارق بن زیاد و موسی بن نصیر بود.
- * امویان در دوران خلافت ابوبکر و عمر در فتوحات **مشارکت فعال** داشتند
- * کتاب امام سجاد (ع) که به صورت دعا نوشته شده **صحیفه سجاده**
- * معاویه با **تعیین ولیعهد** نخستین گام را در جهت موروثی کردن خلافت برداشت.

اصطلاحات مهم:

- * **موالی:** در دوران حکومت بنی‌امیه مسلمانان غیر عرب را موالی می‌نامیدند.
- * **مکتب اهل بیت:** پس از امام سجاد، امامان شیعه عمده کوشش خود را بر ترویج اسلام، مبارزه با جریان‌های فکری منحرف و ترتیب شاگردان توانمند متمرکز کردند و منظومه‌ای از معارف اسلامی با عنوان مکتب اهل بیت به وجود آوردند.
- * **سیاه جامگان:** افراد سپاه ابومسلم که شامل مسلمانان ایرانی و عرب ساکن خراسان بودند پرچم‌های سیاه را که نشان عباسیان بود برافراشتند و به سیاه جامگان مشهور شدند.
- * **علویان:** شیعیان و پیروان امام علی (ع)

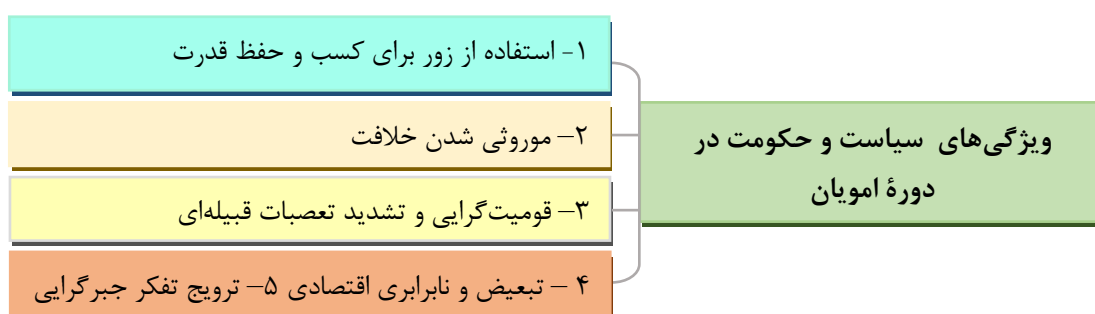
* **تفکر جبرگرایی:** دیدگاه و تفکری که براساس آن هر آنچه برای انسان و جامعه رخ می‌دهد، خواست و تقدیر الهی است و هیچ گریزی از آن نیست.

* **دلایل ثروتمندی و قدرت خاندان قریش** این خاندان از طریق تجارت و اداره برخی از مناصب کعبه، ثروت فراوانی اندوخته بودند.
- اقدامات تبلیغی و سیاسی معاویه برای رسیدن به قدرت و تأسیس خلافت اموی فریبکاری و تبلیغات فراوان، وعده حکومت بر شهرها و مناطق، بذل و بخشش فراوان از بیت المال، به کارگیری سیاستمداران زیرک، اخذ بیعت با تهدید و اجبار، جدا کردن فرماندهان و بزرگان سپاه از امام حسن(ع)

- تفاوت حمایت مردم کوفه از امام علی(ع) با پشتیبانی مردم شام از معاویه: امام علی برای دفع آشوبگری‌های اشراف بنی‌امیه پایتخت را به کوفه منتقل کرد. اما گروه‌های سیاسی ناهمگون در آنجا وجود داشت، دو دستگی و سنت‌های قبیله‌ای در کوفه حاکم بود. اما معاویه در شام با تبلیغات فراوان و فریبکاری پشتیبانی کامل مردم شام را نسبت به خود و خاندانش جلب کرد.

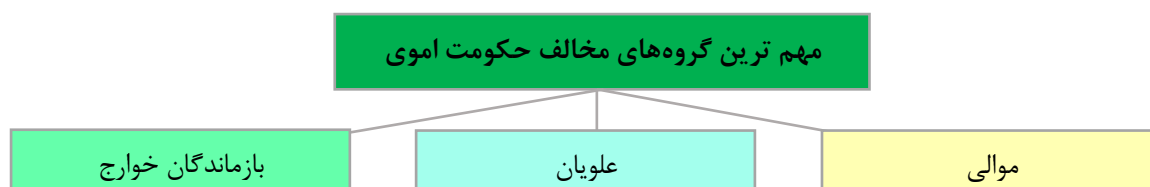
- دلیل واگذاری خلافت توسط امام حسن(ع) به معاویه: وقتی که اعتماد امام نسبت به کوفیان سلب شده بود آن حضرت به علت خیانت سردارانش و برای جلوگیری از ریختن خون مسلمانان با شرایطی خلافت را به معاویه واگذار کرد.

- اقدام برجسته امویان از تأسیس و توسعه نیروی دریایی: به منظور فتح جزایر دریای مدیترانه و پایان دادن به حاکمیت رومی‌ها بر آن دریا.

- هدف امویان از تفکر جبرگرایی: قصد داشتند که چنین القا کنند که فرمانروایی آنان و اقداماتی که انجام می‌دهند، تقدیر الهی است و نباید در مقابل این تقدیر ایستادگی کرد.

- حضور چشمگیر موالی در قیام‌ها و شورش‌های ضد اموی: قیام مختار، قیام زید فرزند امام سجاد(ع)، شورش عبدالرحمان بن اشعث.

سیاست و حکومت

مهم‌ترین تحولی که با خلافت خاندان اموی پدید آمد: ۱- فاصله گرفتن از حکومت از اصول و ارزش‌های انسانی و اخلاقی مورد تأیید قرآن و پیامبر اسلام ۲- تبدیل خلافت دینی به سلطنت

* چه عواملی موجب آشفته‌گی در سپاه امام حسن(ع) شد؟ دسیسه‌های معاویه برای خریدن یا جدا کردن فرماندهان و بزرگان سپاه کوفه از امام حسن(ع)

پیامد موروثی شدن خلافت در زمان بنی‌امیه

۱- سبب ایجاد دو دستگی

۲- زمینه‌ساز اختلاف و رقابتی شد که خلافت امویان را از درون تضعیف کرد.

* مهم‌ترین دلایل گرایش ایرانیان به مخالفت با بنی‌امیه و حضور در شورش‌ها علیه آنان ۱- موالی خواندن ایرانیان، محرومیت از برخی حقوق سیاسی، اجتماعی و اقتصادی ۲- اجازه نداشتند که منصب‌های سیاسی و نظامی و قضایی، مانند حکومت شهرها و ولایت‌ها، فرماندهی سپاه و قضاوت را برعهده بگیرند. ۳- عرب‌گرایی امویان تحقیر و تبعیض نسبت به مسلمانان غیر عرب

نتایج سیاست عرب‌گرایی امویان، تحقیر و تبعیض‌ها نسبت به مسلمانان

۲- موالی حضوری چشمگیر در قیام‌ها و شورش‌های ضد اموی داشتند.

زمینه گرایش آنان را به مخالفان خلافت بنی‌امیه به *خصوص اهل بیت پیامبر را فراهم آورد

* مهم‌ترین نتایج حرکت‌های مخالف با امویان آشکار شدن ماهیت واقعی حکومت بنی‌امیه برای بسیاری از مسلمانان فراهم شدن زمینه برای ضعف و انحطاط حکومت اموی.

* مهم‌ترین نتایج نهضت امام حسین(ع) این واقعه حماسی تأثیر فکری، فرهنگی، سیاسی و اجتماعی بسزایی بر جوامع مسلمان خصوصاً شیعیان و حتی ملت‌های غیرمسلمان نهاده است.

* مقایسه نقش امام سجاد با نقش امامان شیعه بعد از ایشان برای حفظ مذهب شیعه : امام سجاد ضمن زنده نگه داشتن نام امام حسین(ع) به بیان اهداف قیام کربلا پرداخت و از ورود پیروان مکتب اهل بیت به درگیری‌های بی‌حاصل و کم‌فایده جلوگیری کرد و مانع نابودی شیعیان شد. و با تألیفات خود کتاب صحیفه سجادیه و رساله حقوق نزد شیعیان جایگاه خاص دارد. امام محمدباقر و امام جعفرصادق(ع) با مبارزه با جریان‌های فکری منحرف و تربیت شاگردان زیادی در معارف دینی و تبیین حقیقت مذهب تشیع نقش قابل توجهی داشتند.

* روش فعالیت داعیان عباسی معایب بنی‌امیه و ظلم و ستم آنان به اهل بیت را بیان می‌کردند و بدون نام بردن از فرد خاصی، مردم را به حکومت اهل بیت دعوت می‌کردند.

دست‌آورد دعوت به آل محمد از سوی داعیان عباسی

۱- از یک سو باعث می‌شد که شیعیان و طرفداران اهل بیت جذب جنبش شوند.

۲- از سوی دیگر هویت رهبر واقعی جنبش شناسایی نشود و از تعقیب و مجازات در امان بماند.

* خلافت عباسیان را به لحاظ شیوه کسب و حفظ قدرت با خلافت امویان مقایسه کنید. عباسیان با شبکه منظمی از داعیان (مبلغان) که به صورت سری فعالیت می‌کرد و با یاری ایرانیان قدرت را به دست گرفتند. اما امویان با زور و اجبار و کمک سیاستمداران زیرک عرب توانستند قدرت را به دست گیرند. عباسیان برای توجیه مشروعیت خلافت خویش، بر پیوندی که از طریق عباس بن عبدالمطلب با پیامبر داشتند تأکید می‌کردند. اما امویان بر سیاست تفکر جبرگرایی تأکید داشتند، در هر دو خلافت موروثی بود.

* تأسیس حکومت امویان اندلس پس از سقوط خلافت اموی، عبدالرحمان بن معاویه (از نوادگان هشام بن عبدالملک) به شمال آفریقا فرار کرد، او شهر قُرتبه در اندلس را تصرف و حکومت امویان را در آنجا پایه‌ریزی کرد.

درس هفتم: جهان اسلام در عصر عباسی

* اوج فعالیت‌های علمی و فکری مسلمانان در دوران هارون الرشید و مأمون بود.

* پیشینه تأسیس دیوان در دوران اسلامی به زمان عمر خلیفه دوم باز می‌گردد.

* عصر فاطمیان از دوره های برجسته تاریخ معماری و هنر اسلامی شناخته می‌شود.

* مأمون به مباحث و مناظره‌های علمی علاقه فراوانی داشت.

- * از اقدامات مهم منصور، بنای **شهر بغداد** به عنوان پایتخت عباسیان بود.
- * خلفای فاطمی، خود را از نوادگان اسماعیل، پسر **امام جعفر صادق (ع)** می شمردند.
- * خلافت عباسیان منصب وزارت را از دوره **ساسانیان** الگو گرفتند.
- * خلافت فاطمیان در زمان **مستنصر** به اوج قدرت سیاسی، شکوفایی فرهنگی و رونق اقتصادی رسید.
- * بنیانگذار دولت فاطمیان در شمال آفریقا (تونس، مراکش) **عبدالله مهدی**
- * یکی از بادوام‌ترین دانشگاه‌های دنیای اسلامی که در زمان فاطمیان در قاهره بنیان نهاده شد. **الآزهر**
- * کدام خلیفه اموی دستور برگرداندن خط و زبان دیوان از فارسی به عربی داد؟ **عبدالملک مروان**
- * بروز اختلافات دینی در میان مسلمانان و شکل‌گیری فرقه‌ها و مذاهب مختلف اسلامی به گسترش **علم کلام** کمک کرد.

اصطلاحات مهم:

- * **نهضت ترجمه:** انتقال آثار علمی و فرهنگی ایران، یونان، مصر و هند به مسلمانان و ترجمه آنها به زبان عربی در دوره عباسیان
- * **بیت الحکمه:** مکانی به منظور ترجمه آثار علمی دیگر تمدن‌ها به زبان عربی و تألیف کتاب و همچنین کانونی برای گفت‌وگوی علمی و تبادل افکار بود که در دوره عباسیان ساخته شد.
- * **وکلائی ائمه:** جریان وکالت از دوره امام صادق (ع) آغاز و افراد آموزش دیده در مکتب اهل بیت و مرجع امور دینی مردم در شهرهای مختلف بودند. پیامد آن **شکل‌گیری مرجعیت شیعه** بود.

- * **اسماعیلیان:** اسماعیلیان شاخه‌ای از مذهب شیعه و معتقد به امامت اسماعیل (پسر امام صادق) به عنوان امام هفتم بودند.
- * **فاطمیان:** شاخه‌ای از اسماعیلیان و معتقد به ادامه امامت در فرزندان اسماعیل بودند. خلفای فاطمی خود را از نوادگان اسماعیل، پسر امام صادق (ع) می‌دانستند.

دوره نیرومندی خلافت عباسی

ویژگی‌های دوره نیرومندی و شکوفایی خلافت عباسیان		
خلفا از قدرت و نفوذ فوق العاده‌ای برخوردار بودند و توانستند تا حد زیادی یکپارچگی قلمرو خلافت را حفظ قیام و شورش‌های مختلف را سرکوب کنند.	بر امور سیاسی نظامی، اداری و دینی نظارت و سیطره کامل داشتند.	حاکمان ولایات، فرماندهان نظامی وزیران و بسیاری دیگر از کارگزاران حکومتی را عزل و نصب می‌کردند.

- * **نقش و جایگاه ایرانیان در دستگاه خلافت عباسی:** عباسیان از عرب‌گرایی اجتناب کردند و ایرانیان در کنار اعراب نقش مهمی در اداره امور خلافت به عهده گرفتند، آنان علاوه بر تصدی منصب مهم وزارت و سایر مناصب دیوانی، در مواردی به فرماندهی سپاه و حکومت بر برخی ولایات منصوب شدند.

** ویژگی شاخص خلافت عباسیان: اجتناب از سیاست عرب‌گرایی بود که امویان دنبال می‌کردند.

- چرا بزرگان عرب در صدد خلع مأمون از خلافت برآمدند؟** زیرا مأمون مرکز خلافت را از بغداد به مرو منتقل کرد و لباس و پرچم سیاه را که نشان عباسیان بود به رنگ سبز درآورد. بزرگان عرب نیز در بغداد نسبت به تسلط خاندان سهل بر امور خلافت به دشمنی پرداختند و در صدد برآمدن مأمون را خلع نمایند و فرد دیگری از خاندان عباسی را به خلافت بنشانند.
- پیامد خلع مأمون توسط بزرگان عرب** مأمون تصمیم گرفت وزیر خود را به قتل برساند و برادر او را خانه نشین کند، خلیفه همچنین دوباره جامه سیاه به تن کرد و بغداد را مرکز خلافت قرار داد.

*** چرا اعراب مسلمان نهادهای اداری سرزمین‌های فتح شده را به حکام محلی سپردند؟** زیرا اعراب مسلمان در اداره امور و کشورداری سرشته و تجربه‌ای نداشتند پس از آنکه ایران شام و مصر را فتح کردند، تشکیلات و نهادهای اداری سرزمین‌های فتح شده را حفظ کردند و اداره آنها را به حکام محلی سپردند.

***** مهم‌ترین زمینه‌ها و عوامل شکل‌گیری نهضت علمی و فکری مسلمانان در عصر خلافت عباسی:** آموزه‌های قرآن و احادیث پیامبر، خروج مسلمانان از شبه جزیره عربستان و فتح سرزمین‌هایی مانند ایران، شام و مصر که پیشینه تمدنی کهن و مراکز علمی و آموزشی گوناگونی برخوردار بودند. حضور پیروان ادیان دیگر از جمله یهودیان، مسیحیان و زرتشتیان در کنار مسلمانان، حمایت‌های مادی و معنوی برخی خلفا، وزیران و دیگر مقام‌های حکومتی از عالمان و فعالیت‌های آنان سهم زیادی در رواج و رونق علم و دانش داشت.

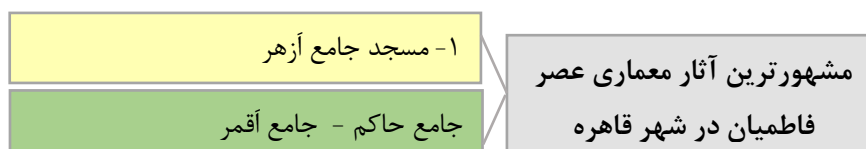
دستاوردهای علمی و آموزشی خلافت فاطمیان و عباسیان را با یکدیگر مقایسه کنید. عباسیان در بغداد دانشمندان ملل گوناگون را گرد هم آوردند و مراکز علمی و آموزشی بیت‌الحکمه و رصدخانه بغداد را تأسیس کردند و در زمان آنان نهضت ترجمه شکل گرفت. فاطمیان، دانشگاه الأزهر را تأسیس کردند، دارالعلم (الحکمه) در قاهره شکل گرفت و استادان بزرگی در آن مراکز علمی گماشته شدند. کتاب‌های زیادی تهیه و در اختیار طالبان علم که در آنجا مشغول فعالیت علمی بودند، نهاده می‌شد.

***** نگرش خلافت امویان و خلافت عباسیان نسبت به مسلمانان غیرعرب را با هم مقایسه کنید.** عباسیان از سیاست عرب‌گرایی اجتناب کردند و ایرانیان از جایگاه ممتاز و نقش مهمی در اداره امور خلافت به عهده داشتند، اما خلافت اموی یک دولت عرب‌گرا بود که نسبت به غیرعرب‌ها خشونت و نفرت خاصی نشان می‌داد و به تحقیر آنان می‌پرداخت.

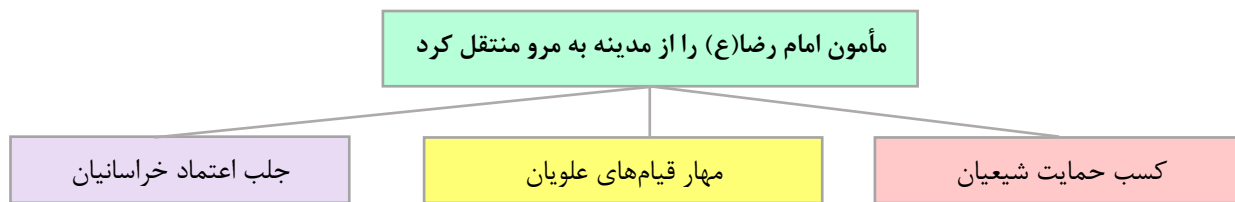
***** نقش خاندان برمکی و سهل، در دستگاه خلافت عباسی با یکدیگر مقایسه کنید.** هارون الرشید اداره امور خلافت را به یحیی پسر خالد برمکی سپرد. یحیی و دو پسرش مدت هفده سال صاحب چنان قدرت و عظمتی بودند که این دوره در تاریخ به دوران فرمانروایی برمکیان معروف شده بود. فضل‌بن سهل به عنوان وزیر مأمون و حسن‌بن سهل در منصب حاکم عراق صاحب قدرت و جایگاه رفیعی شدند. خلیفه حتی تحت تأثیر وزیر قدرتمند خود مرکز خلافت را از بغداد به مرو منتقل کرد و لباس و پرچم سیاه که نشان عباسیان بود به رنگ سبز درآورد.

*** هدف فاطمیان مصر از ایجاد مراکز علمی و آموزشی بزرگ** تربیت عالمان و داعیان مسلط به تعالیم مذهب اسماعیلی و دیگر معارف بود. ******* مذهب اسماعیلیه از **مذاهب عقل‌گرا** بود. علاقه‌ی فراوان به **علم فلسفه و کلام** داشت.

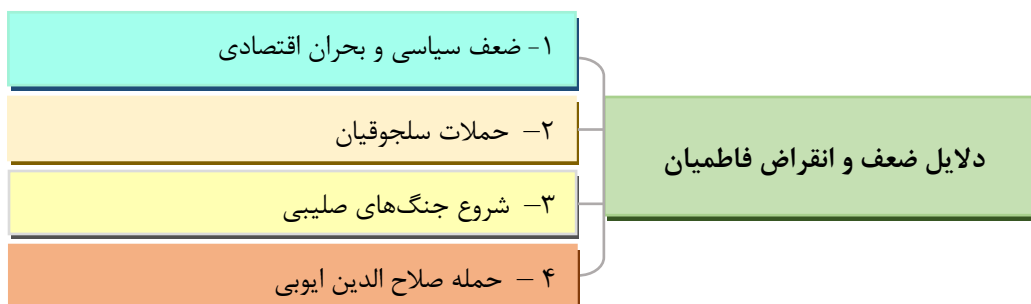
* در دوره نخست خلافت عباسیان در زمینه نظام اداری چه اقداماتی شکل گرفت؟ در دوره نخست خلافت عباسیان تشکیلات اداری (دیوانی) منظم و منسجمی با اقتباس از نظام دیوانی عهد ساسانیان شکل گرفت.

* فعالیت امامان شیعه بعد از دوران امام رضا (ع) بر تربیت شاگردان و یاران برجسته، مقابله با تحریف مبانی دینی و سنت نبوی، حفظ جامعه شیعی و مبارزه با جریان‌های فکری و فرهنگی انحرافی در شیعه متمرکز بود.

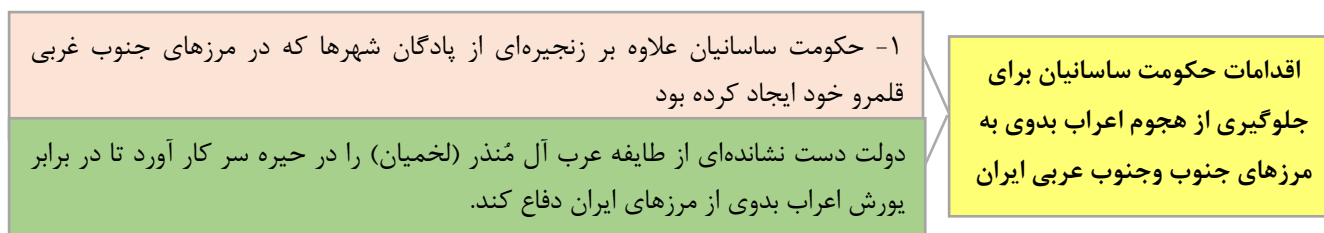

* روابط فاطمیان و عباسیان: فاطمیان حکومت عباسی را به رسمیت نمی‌شناختند تسلط فاطمیان بر شام و حجاز تهدیدی برای حکومت عباسیان بود. فاطمیان داعیان اسماعیلی را به عراق، ایران، یمن برای گسترش دعوت اسماعیلی و انجام عملیات سیاسی و نظامی علیه دشمنان خود اعزام می‌کردند که منجر به وحشت خلفای عباسی می‌شد، در برابر اقدامات عباسیان علیه فاطمیان عبارت بود از: ۱) استفاده از توان سیاسی و نظامی سلجوقیان و دیگر متحدان علیه فاطمیان ۲) تبلیغات گسترده‌ای علیه فاطمیان اقدام کرد و به ترفندهای گوناگونی متوسل شد که نشان دهد نسب خلفای فاطمی جعلی است و آنان از نسل علی(ع) و فاطمه نیستند.

درس هشتم: اسلام در ایران؛ زمینه‌های ظهور تمدن اسلامی – ایرانی

* اختلاف و نزاع بزرگان و اشراف سبب فرسودگی و ضعف حکومت ساسانی شد.
* حملات جدی اعراب مسلمان، به ایران در زمان خلافت عمر صورت گرفت.
* در سده‌های نخستین اسلامی بحرین و عمان جز سرزمین اصلی ایران بودند و مرزبانان ایرانی بر آنجا حکومت می‌کردند.

* خاستگاه خاندان ساسانی شهر استخر بود که بارها بر اعراب شوریدند.

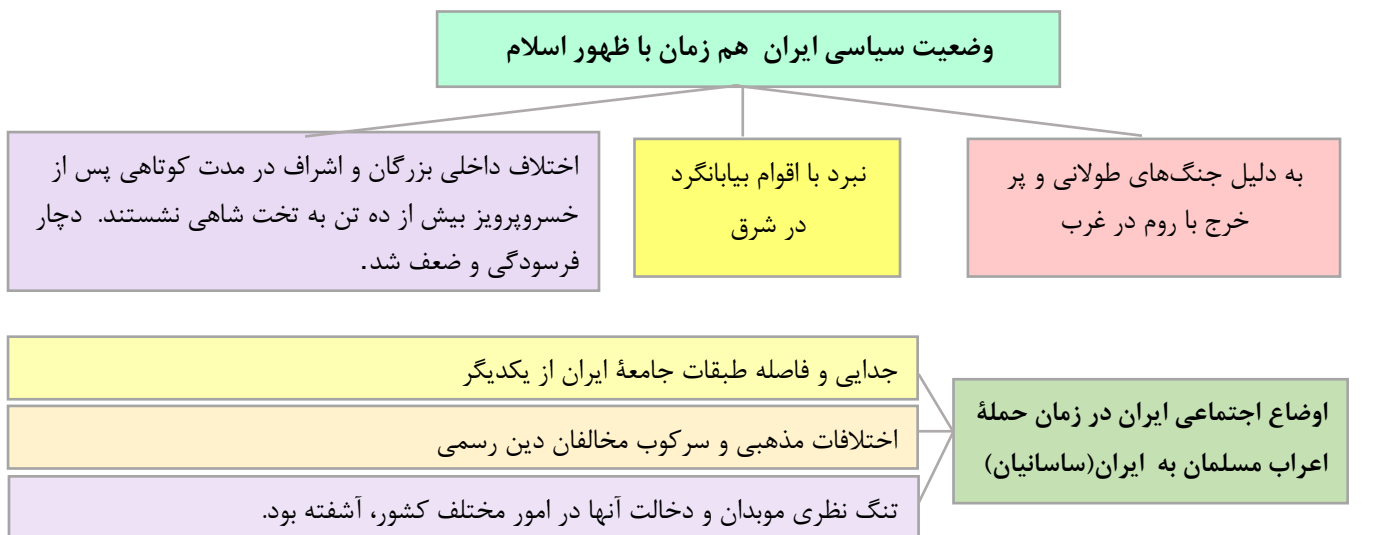
- * خلفای اموی در عزل و نصب حاکمان مناطق مهمی مانند **خراسان و آذربایجان** به طور مستقیم دخالت می کردند.
- * درگیری ساسانیان و اعراب در زمان خلافت ابوبکر محدود به منطقه **سواد** بود.
- (*) زرتشتیان ساکن **بحرین** به اطاعت مسلمانان و پرداخت **جزیه** گردن نهادند.
- * در زمان حکومت بنی امیه، مناطق مختلف ایران تحت فرمان و نظارت والی **عراق** اداره می شد.

قیام های متعددی که به خونخواهی ابومسلم صورت گرفت موجب سست شدن سلطه خلافت بنی عباس بر مناطق شرقی ایران به ویژه خراسان شد. مهمترین جنبش های ایرانیان علیه عباسیان : ۱- **خونخواهی ابومسلم** ۲- **تکریم خاطره ابومسلم**

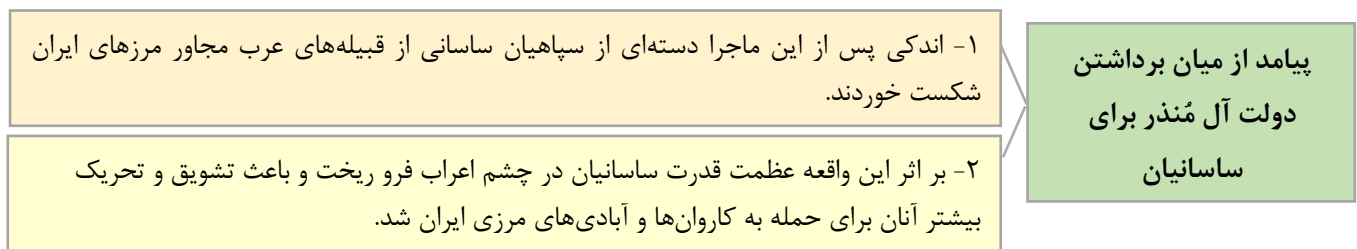
- * **یمین از زمان پادشاهی خسرو انوشیروان** به تصرف ساسانیان درآمد.
- * در جنگ قادسیه ساکنان **شهر پادگان قزوین** همگی یکجا مسلمان شدند.
- * مهاجرت قبیله های عرب به ایران در **دوره امویان** شدت یافت.
- * باذان حاکم ایرانی منطقه **یمین** بود.

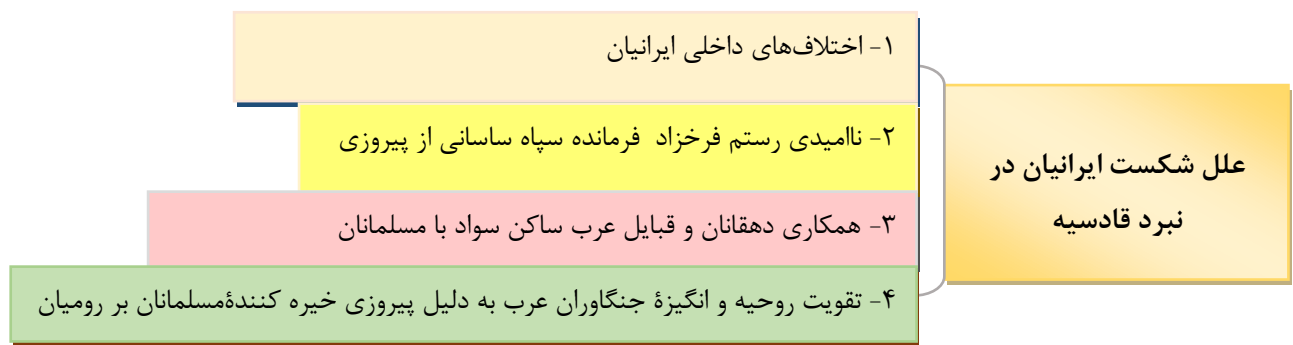
اصطلاحات مهم:

- * **شعوبیه:** گروهی از ایرانیان که از طریق مقایسه زندگی ایرانیان باستان با زندگی اعراب عصر جاهلیت به تحقیر قوم عرب پرداختند. جنبش شعوبی در دوره اول عباسیان در **عراق** فعال بود.
- * **فتح الفتوح:** به جنگی که پیروزی اعراب مسلمانان در جنگ نهاوند سرنوشت حکومت ساسانی قطعی کرد، فاتحان، این پیروزی را فتح الفتوح نامیدند.

- * **چه عواملی ضربه سنگینی به اقتصاد ساسانیان در آستانه حمله اعراب مسلمان وارد آورد؟** ۱- شیوع بیماری مرگبار طاعون و طغیان شدید رودهای دجله و فرات که بندها و سدها را شکست و خسارات فراوانی به زمین های حاصلخیز آسورستان (بین النهرین، سواد، عراق) زد، ضربه سنگینی به اقتصاد ساسانیان وارد آورد.

* مهاجرت‌های اعراب به ایران از دوران فتوحات با چه هدفی شروع شد؟ تحکیم سلطه مسلمانان بر ایران - نخستین همکاری بین ایرانیان با مهاجران عرب در چه زمینه‌هایی به وجود آمد؟ به تدریج شرایط مناسبی برای همزیستی مسالمت آمیز و همکاری بین ایرانیان با مهاجران عرب نخست در زمینه تجارت و کشاورزی و سپس در زمینه‌های فرهنگی اجتماعی به وجود آمد و کم کم مهاجران جذب فرهنگ ایرانی شدند.

مقایسه شیوه اداره کردن ایران در دوره خلافت امویان را با عصر خلافت عباسیان: در زمان حکومت بنی‌امیه مناطق مختلف ایران تحت فرمان و نظارت والی عراق اداره می‌شد البته در مواقعی نیز خلفای اموی در عزل و نصب حاکمان مناطق مهمی مانند خراسان و آذربایجان به طور مستقیم دخالت می‌کردند. در عصر خلافت عباسیان اوضاع سیاسی و اجتماعی به نفع ایرانیان تغییر محسوسی یافت. برخی از سیاستمداران و دیوان سالاران ایران در حکومت عباسیان به مناصب مهم سیاسی و نظامی مانند وزارت، فرماندهی سپاه و حکومت شهرها و مناطق دسترسی پیدا کردند و از قدرت و نفوذ خود برای ترقی جایگاه ایرانیان در دستگاه خلافت استفاده کردند.

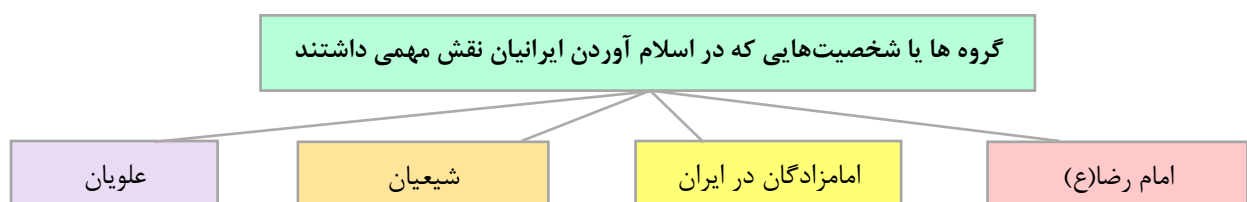
- **به نظر شما چرا ایرانیان در دوره خلافت اموی، در بُعد سیاسی نظامی اجتماعی و فرهنگی واکنش نشان دادند؟** خلافت اموی در حقیقت یک دولت عرب‌گرا بود و نسبت به غیر عرب‌ها خشونت و نفرت خاصی نشان می‌داد و به تحقیر آنان می‌پرداخت، ایرانیان به خصوص مسلمانان ایرانی که موالی خوانده می‌شدند در برابر رفتار تحقیرآمیز و قوم‌گرایانه بنی‌امیه در دو بُعد سیاسی- نظامی و اجتماعی و فرهنگی عکس‌العمل نشان دادند و به مبارزه پرداختند.

* **پیامدهای جنبش‌های ایرانیان علیه خلافت عباسی در شرق ایران:** ۱- سلطه خلافت عباسی در مناطق شرقی ایران به خصوص خراسان سست شد. ۲- زمینه مناسبی برای شکل‌گیری سلسله‌های ایرانی در آن مناطق فراهم شد.

* **علل نارضایتی و خشم مردم ایران نسبت به عباسیان که زمینه ساز قیام‌های مختلفی در گوشه و کنار کشور شد:** ۱- هر چند خاندان عباسی به کوشش ایرانیان به حکومت رسیدند اما تداوم سلطه اعراب و برخی اقدام‌های خلفای عباسی از قبیل قتل ابوسلمه خلال و ابومسلم ۲- نابودی خاندان‌های برمکیان و سهل ۳- سختگیری و ستم به شیعیان و اهل بیت پیامبر

- رهبران جنبش‌های ایرانیان علیه عباسیان دارای ترکیبی از عقاید دینی و فلسفی اسلامی و غیراسلامی مانند زرتشتی، مانوی و مزدکی بودند. - **روند اسلام‌پذیری ایرانیان در دوره خلافت امویان** رفتار غیراسلامی برخی از حاکمان اموی، محدودیت‌ها و موانعی بر سر راه گرایش به اسلام ایجاد کرد. قرار دادن مسلمانان غیرعرب در ردیف موالی و محروم کردن آنان از پاره‌ای حقوق اجتماعی و گرفتن جزیه از تو مسلمانان از جمله رفتار ناصواب بود.

عوامل مؤثر در اسلام آوردن مردم ایران ۱- اسلام دینی جهانی بوده و تمام مردم جهان مخاطب آن به شمار می‌روند، پیام برادری و برابری اسلام و سادگی مناسک و آداب اسلامی از جمله جذابیت‌های این دین برای ایرانیان بود. ۲- ساکنان ایران خواه زرتشتی و خواه مسیحی و یهودی یکتاپرست و معتقد به بهشت و جهنم و ظهور منجی بودند. بنابراین درک و پذیرش جهان بینی توحیدی و پیام مکتب برای آنان دشوار و خوشایند نبود. مهاجرت گسترده اعراب مسلمان به ایران زمینه ساز تدریجی آشنایی ایرانیان با اسلام و گرویدن به آن شد.

زمینه‌های تأسیس سلسله‌های ایرانی مسلمان عواملی زمینه را برای شکل‌گیری سلسله‌های ایرانی و تغییر اوضاع سیاسی ایران در سده‌های سوم و چهارم هجری فراهم آورد. *فعالیت‌ها و مبارزات سیاسی* اجتماعی *فرهنگی ایرانیان در دو قرن نخست هجری

سرآغاز تغییرات خلافت در ایران سرآغاز تغییرات انتصاب طاهر ذوالیمینین از سوی مأمون به حکومت خراسان بود. تشدید خلافت جنبش‌های ضد خلافت، مأمون را به این نکته متوجه کرد که باید تغییری در شیوه اداره قلمرو ایجاد کند. از این رو حکومت خراسان را به طاهر سردار ایرانی خود واگذار کرد.

خاستگاه اجتماعی و جغرافیایی سلسله‌های ایرانی مسلمان

طاهریان و سامانیان: ۱- ریشه در خاندان‌های کهن دهقانی خراسان و ماورالنهر داشتند. ۲- این دودمان‌های زمین‌دار پایه گذاری کردند. ۳- از قدرت، نفوذ اقتصادی، پشتوانه اجتماعی و فرهنگی قابل ملاحظه‌ای در دیار خود برخوردار بودند.

علویان طبرستان: ۱- سادات علوی شیعه مذهب بودند. ۲- برای رهایی از ستم خلفای عباسی به ایران به ویژه منطقه طبرستان پناه آورده بودند. ۳- سادات علوی نقش مؤثری در ترویج اسلام در میان ایرانیان به ویژه ساکنان طبرستان، دیلم و ۳- گیلان داشتند.

صفاریان: ۱- برخی از بنیان‌گذاران نخستین سلسله‌های ایرانی از جمله صفاریان از میان مردم عادی برخاستند و قدرت را به دست گرفتند. ۲- یعقوب لیث صفاری روپگر زاده‌ای از دهی به نام قرنین در سیستان بود. ۳- او فعالیت‌های اجتماعی و سیاسی خود را با شرکت در گروه عیاران و جوانمردان سیستان و جنگ علیه خوارج آنجا آغاز کرد.

آل بویه: ۱- پسران ابوشجاع بویه (علی، حسن و احمد) از اهالی دیلم این سلسله را تأسیس کردند. ۲- بویه شغل صیادی را رها کرد و به همراه پسرانش حرفه نظامی‌گری را انتخاب کرد و به خدمت سرداران دیلمی درآمد.

شیوه کسب قدرت

۱- طاهریان و سامانیان: ۱- با فرمان خلیفه عباسی به حکومت رسیدند. ۲- انتقال قدرت از امیری به امیر دیگر با فرمان و تأیید خلیفه بود.

۲- صفاریان، علویان طبرستان، زیاریان، آل بویه: بدون اجازه و تأیید خلیفه اقدام به گردآوری سپاه و لشکرکشی برای به دست گرفتن قدرت کردند.

با کم شدن قدرت عباسیان در قرن ۴ و ۳ هجری سلسله‌های حکومتی در ایران روی کار آمدند

- **حکومت صفاریان:** مؤسس، یعقوب لیث
- **حکومت علویان طبرستان:** مؤسس حسن بن زید
- **حکومت زیاریان:** مؤسس مرداویج
- **حکومت آل بویه:** مؤسس پسران آل بویه

روابط حکومت‌های ایرانی با خلافت عباسی:

* **طاهریان و سامانیان:** ۱- اطاعت و تابعیت ظاهری از خلیفه بغداد ۲- این سلسله‌ها در اداره امور قلمرو خود استقلال کامل داشتند و با اراده و اختیار خود درباره مسائل سرزمین‌های تحت فرمان خود تصمیم‌گیری و عمل می‌کردند.

* **علویان طبرستان:** ۱- همواره روابط خصومت‌آمیزی با خلافت عباسی داشتند امیران شیعه مذهب این سلسله که از سادات علوی بودند، عباسیان را غاصب خلافت می‌شمردند. ۲- بیشتر دوران این حکومت به جنگ با سپاهیان خلیفه و لشکریان طاهریان و سامانیان که متحد خلیفه بودند گذشت.

* **صفاریان:** ۱- رابطه صفاریان با خلافت عباسی فراز و نشیب زیادی داشت. یعقوب لیث بدون اجازه خلیفه به قدرت رسید. سرکوب خوارج و جهاد با کفار مرزهای شرقی، موجب شد که خلیفه فرمان حکومت سیستان، کابل و بلخ را برای یعقوب بفرستد. ۲- با حمله یعقوب به نیشابور و از میان برداشتن طاهریان و لشکرکشی به بغداد روابط خلیفه عباسی و یعقوب به خصومت گرایید. ۳- در زمان عمرولیث، برادر و جانشین یعقوب دشمنی میان صفاریان و خلافت عباسی گسسته شد.

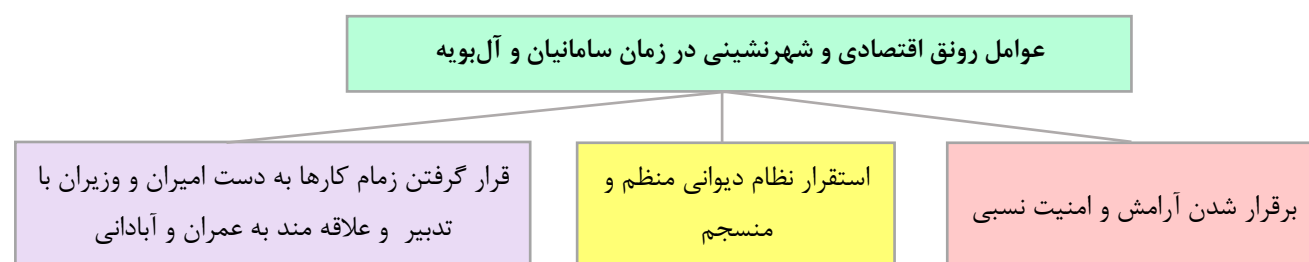
* **زیاریان: ۱-** روابط زیاریان با عباسیان فرار و نشیب‌های زیادی داشت. ۲- مرداویچ با شکست سپاهیان خلیفه شهرهای مختلف ایران را گرفت و عاملان خلیفه را از آنجا راند. ۳- مرداویچ خیال تصرف بغداد و نابودی عباسیان را در سر داشت. اما پیش از اقدام به این کار به دست غلامان شورشی خود کشته شد.

* **آل بویه: ۱-** روابط آل بویه با خلافت عباسی با روابط سایر سلسله‌های ایرانی با عباسیان متفاوت بود. ۲- احمد (یکی از مؤسسان حکومت آل بویه) از اوضاع نابسامان خلافت استفاده کرد و بغداد را تصرف کرد اما، خلافت را از میان برنداشت. ۳- امیران آل بویه بیش از یک قرن خلافت عباسی را تحت سلطه خود داشتند، عزل و نصب خلیفه با میل و اراده آنان انجام می شد اما حرمت و شأن خلافت را نگه می داشتند و انمود می کردند که تابع خلیفه هستند.

*** پیامدهای سیاسی و اجتماعی تأسیس حکومت‌های ایرانی مسلمان در سده‌های سوم تا پنجم هجری را بیان کنید. **کاهش و زوال تدریجی سلطه سیاسی نظامی خلفای عباسی بر ایران بود- به مرور آرامش نسبی بر جامعه حکم فرما - از دست آشوب‌ها و جنبش‌های سیاسی، اجتماعی و مذهبی کاسته شد.**

*** به نظر شما فعالیت‌های اقتصادی در زمان حکومت‌های ایرانی بعد از اسلام چگونه بود؟ **در دوران حکومت‌های طاهریان، سامانیان و آل بویه فعالیت‌های اقتصادی از رونق مناسبی برخوردار بود. - در آن زمان کشاورزی، تجارت و صنعت رشد چشمگیری داشت. مهم‌ترین عوامل رونق اقتصادی در رشد شهرنشینی در زمان سامانیان و آل بویه چه بود؟ برقرار شدن آرامش و امنیت نسبی - قرار گرفتن زمام کارها به دست امیران و وزیران با تدبیر و علاقمند به عمران و آبادانی - استقرار نظام دیوانی منظم و منسجم. با واسطه چنین رشدی بود که شهر و شهرنشینی در قلمرو آل بویه گسترش یافت.**

* **پیامد مذهبی تأسیس سلسله‌های ایران در سده‌های سوم تا پنجم هجری را بیان کنید؟** پس از آنکه امیران ایرانی قدرت را به دست گرفتند و سلسله‌های حکومتی مستقلی برپا کردند، روند اسلام‌پذیری شتاب بیشتری گرفت و بیشتر مردم ایران در دوره آنان به دین اسلام درآمدند امیران سلسله‌های علویان طبرستان و آلبویه، پیرو مذهب تشیع بودند و به تقویت و گسترش آن مذهب در ایران کمک کردند. در عصر آل بویه، مراسم عزاداری امام حسین در عاشورا و جشن عید غدیر خم با شکوه و عظمت برگزار می شد. همچنین در آن دوره، حرم امامان شیعه در عراق مرمت و بازسازی شد و سنت زیارت رو به گسترش نهاد.

فرهنگ و تمدن

با ورود اسلام به ایران، زبان عربی، زبان حکومت و دین شد. تأسیس حکومت‌های ایرانی در سده سوم هجری، سرآغازی بر توجه و حمایت رسمی از زبان و ادب فارسی بود.

* **صفاریان:** یعقوب لیث امیری میهن دوست و علاقه‌مند به فرهنگ ایرانی شاعران را به سرودن شعر فارسی تشویق می کرد.

* سامانیان:

➤ در عصر سامانیان زبان و ادب فارسی اوج گرفت.

➤ امیران، وزیران فرهنگ پرور سامانی شاعران، نویسندگان فارسی‌گو را تشویق و حمایت می کردند.

➤ رودکی پدر شعر فارسی مورد حمایت دربار سامانی بود.

➤ فردوسی از اواخر دوره سامانی شروع به سرودن شاهنامه کرد.

➤ در دوره سامانی زبان فارسی به عنوان زبان علم و دین در کنار زبان عربی قرار گرفت و چند اثر علمی و دینی به فارسی ترجمه شد از جمله تاریخ بلعمی و ترجمه تفسیر طبری

➤ حدود العالم من المشرق الى المغرب نخستین کتاب جغرافیایی به زبان فارسی در آن دوره بود.

علم و آموزش:

* فعالیت علمی و فکری ایرانیان در سده های سوم تا پنجم هجری دو چندان شد **سلسله های ایرانی** نقش مهمی در پیشرفت و شکوفایی علمی و فکری ایرانیان داشتند.

۱- امیران و وزیران فرهنگ پرور، عالمان را مورد حمایت مادی و معنوی قرار دادند.

۲- با مدارا و اجتناب از تعصب و تنگ نظری شرایطی را فراهم آوردند که اهل علم و اندیشمندان پیرو دین های مختلف در آرامش و امنیت باشند.

علم و آموزش

* **معارف اسلامی:** شهرت ایرانیان از زمان های دور به خرد ورزی و علم دوستی بوده است. پس از ورود اسلام و مسلمان شدن ایرانیان، تدوین و ترویج معارف اسلامی که شامل علوم قرآنی، حدیث، فقه و کلام بود در سده های سوم و چهارم هجری توسط ایرانیان مورد توجه قرار گرفت.

* **فلسفه:** در ایران دوره اسلامی فلسفه از شکوفایی فوق العاده ای برخوردار بود. ۱- فارابی: فلسفه مشایی را که تلفیقی از جهان بینی اسلامی و فلسفه ارسطویی و نو افلاطونی بود پایه گذاری کرد. ۲- ابوعلی سینا: فلسفه مشایی را به اوج رسانید. در دانشنامه علایی یک دوره فلسفه را به زبان فارسی تالیف کرد این اثر سهم بسزایی در مطرح کردن زبان فارسی به عنوان زبان علم داشت.

* **ریاضیات و نجوم:** ۱- علمی که در دوران اسلامی از تمدن ایران و سایر تمدن های باستانی به تمدن اسلامی انتقال یافته بود پیشرفت کرد. ۲- برجسته ترین دانشمند عصر طلایی تمدن ایرانی - اسلامی، **ابوریحان بیرونی** بود.

* **پزشکی و داروسازی:** دانش پزشکی ایران باستان از طریق مدرسه جندی شاپور به دوره اسلامی انتقال یافت. ۱- **جرجیس بن جبرائیل** رئیس مدرسه جندی شاپور ۲- **محمد زکریای رازی** پزشک، شیمی دان و فیلسوف ایرانی، کاشف الکل و جوهر گوگرد ۳- **جرج سارتن** پدر تاریخ علم، رازی را بزرگ ترین پزشک اسلام و قرون وسطا شمرده است. ۴- **ابن سینا** یکی از برجسته ترین پزشکان تاریخ علم پزشکی به شمار می رود. **سایر علوم و فنون:** ۱- علم تاریخ - جغرافیا - ادبیات - فیزیک - شیمی ۲- ساخت ابزار و ادوات جنگی ۳- حفر قنات ۴- بنای مسجد - پل ها - سدها با مهارتی خاص

در آن دوره دانشمندان بزرگی پا به عرصه نهادند، آثار علمی برجسته ای را پدید آوردند و روش های علمی تازه ای ابداع کردند. * **نقش سلسله های ایرانی در پیشرفت و شکوفایی علمی و فکری ایرانیان در سده های سوم تا پنجم هجری** ۱- **امیران و وزیران فرهنگ** پرور این سلسله ها، عالمان را مورد حمایت مادی و معنوی قرار دادند. ۲- با مدارا و اجتناب از تعصب و تنگ نظری، شرایطی را فراهم آوردند که اهل علم و اندیشمندان پیرو مذهب و دین های مختلف در امنیت و آسایش کامل فعالیت کنند.

درس دهم: ایران در دوران غزنوی، سلجوقی و خوارزمشاهی

اسلام آوردن ترکان: با لشکرکشی های مسلمانان به ماوراءالنهر و سرزمین های آن سوی رود سیحون در سده های نخست هجری، شماری از ترکان به صورت فردی و یا گروهی به دین اسلام گرویدند و به قلمرو اسلامی راه یافتند.

نتیجه استعداد نظامی ترکان: ۱- به خدمت دربار عباسیان و امیران مسلمان در مناطق مختلف درآمدند. ۲- برخی از آنان به مراتب و مناصب بالای نظامی دست یافتند.

* غزنویان:

چگونگی تشکیل حکومت: الپتگین از جمله ترکانی بود که در دربار سامانیان به مقام سپهسالاری رسید، او در میانه قرن ۴ هـ ق در شهر غزنه در کوهستان های نواحی شرقی افغانستان کنونی که مرز (نغر) شرقی سرزمین های اسلامی با هند غیرمسلمان محسوب می شد، زمینه ایجاد حکومت محلی را فراهم کرد. در زمان ضعف سامانیان، محمود فرزند سبکتگین به سپهسالار سامانیان در خراسان بود، در شهر غزنه حکومتی مستقل به نام حکومت غزنویان مشهور شد.

محمود غزنوی

فرزند سبکتگین در زمان ضعف سامانیان سپهسالار سامانیان در خراسان بود. در شهر غزنه حکومت مستقل غزنویان را تأسیس کرد. به تدریج بر تمامی نواحی خراسان و بخشی از قلمرو سامانیان سلطه یافت از ابتدای تأسیس حکومت خود در پی کسب حمایت خلیفه عباسی برآمد. **اقدامات سلطان محمود غزنوی برای کسب حمایت خلیفه عباسی:** ۱- از ابتدای تأسیس حکومت در پی کسب حمایت خلیفه عباسی برآمد. ۲- بسیاری از اقدامات سیاسی - مذهبی خود را در پوشش جهاد در راه خدا به بهانه مبارزه با مخالفان خلافت عباسی انجام داد. ۳- به ری که تحت حاکمیت آل بویه شیعه مذهب بود حمله کرد و پس از تصرف آن، بسیاری از علما و مردم شهر را به بهانه اسماعیلی بودن به قتل رساند و کتابخانه مهم آنجا را به بهانه وجود کتابهای فلسفی، به آتش کشید. **حوادث دوره محمود غزنوی:** ۱- حمله به ری که تحت حاکمیت آل بویه بود و کشتن بسیاری از علما به بهانه اسماعیلی بودن و به آتش کشیدن کتابخانه آن به بهانه وجود کتابهای فلسفی ۲- لشکرکشی‌های پی‌درپی به هند. **لشکرکشی محمود:** ۱- به بهانه جهاد در راه خدا به هند لشکرکشی کرد. ۲- هدف محمود از لشکرکشی به هند، دستیابی به ثروت فراوان هند از طریق غارت معابد و پرستگاه‌های آن سرزمین بود. ۳- در نتیجه لشکرکشی‌های پی‌درپی محمود به هند، **دین اسلام و زبان فارسی** به شبه قاره هند راه یافت و گسترش یافت.

- **نبرد دندانقان:** بین سلطان مسعود غزنوی و سلجوقیان، با شکست مسعود غزنوی از سلجوقیان پایان یافت؛ پیامد های نبرد ۱- سلطه غزنویان بر خراسان به پایان رسید ۲- حکومت غزنویان بر مناطقی از شرق ایران (افغانستان کنونی) و شمال غربی هند تا اواخر قرن ششم هجری ادامه یافت. *** سلجوقیان:** طایفه‌ای از ترکان بودند که پس از گرویدن به اسلام ابتدا در ماوراءالنهر و سپس در خراسان مستقر شدند. *** اقدامات طغرل:** ۱- نیشابور را تصرف کرد و به عنوان پایتخت خود برگزید. ۲- خلیفه عباسی را از سلطه آل بویه شیعه مذهب خارج کرد. خود را منجی خلافت معرفی کرد. **رابطه خلیفه عباسی و طغرل:** خلیفه پس از آنکه توسط طغرل از تسلط آل بویه رهایی یافت. ۱- خلیفه حکومت ایران و عراق را به طغرل داد. ۲- دستور داد نام وی را در خطبه بخوانند و سکه به نام او بزنند. ۳- لقب سلطان رکن الدوله به او داد. - **نبرد ملازگرد:** در زمان آلب ارسلان جانشین طغرل، سلجوقیان در نبردی بزرگ سپاهیان امپراتوری رم شرقی را شکست دادند. - **پیامدهای نبرد ملازگرد:** ۱- سپاهیان امپراتور **روم** شرقی را اسیر کردند ۲- آسیای صغیر به متصرفات سلجوقیان اضافه شد. ۳- قلمرو سلجوقیان از رود سیحون در شرق تا مدیترانه گسترش یافت این وسیع‌ترین قلمرو یک حکومت در ایران دوران اسلامی بود.

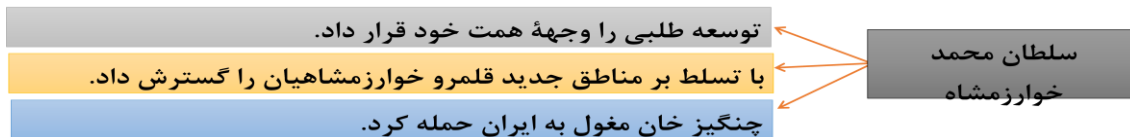
پیامد و نتایج توسعه قلمرو سلجوقیان در آسیای صغیر

موجب مهاجرت قبایل و طوایف ترک به آن منطقه و تغییر وضعیت سیاسی و فرهنگی این ناحیه شد. *** در زمان حکومت سلطان ملکشاه سلجوقی:** ۱- سلسه سلجوقیان به اوج قدرت رسید. ۲- خاندان و حکومت‌های محلی از بین رفتند و یا به اطاعت سلجوقیان درآمدند.

*** خوارزمشاهیان:** خوارزم یکی از مناطق آباد ایران در قرون نخستین و میانه اسلامی، به حاکمان ناحیه خوارزم، خوارزمشاه گفته می‌شد. خاندان حاکم بر این منطقه با وجود استقلال داخلی، از سلجوقیان اطاعت می‌کردند با ضعف حکومت سلجوقی، **اتسار** حاکم خوارزم، ادعای استقلال کرد.

شکست طغرل سوم آخرین سلطان سلجوقی توسط تکش خوارزمشاه

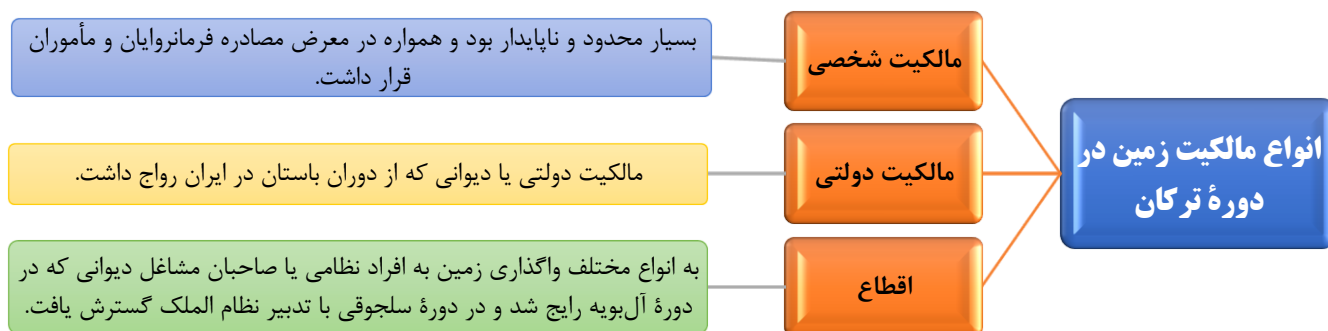
روابط سلطان محمد خوارزمشاه با خلافت عباسی: ۱- در زمان سلطان محمد، روابط خوارزمشاهیان با خلافت عباسی به تیرگی گرایید. ۲- خلیفه عباسی که در صدد احیای قدرت سیاسی و نظامی خود بود از تأیید حکومت خوارزمشاهیان خودداری کرد. ۳- سلطان محمد برای مقابله با عباسیان یکی از سادات حسینی را به عنوان خلیفه اعلام کرد و به بغداد لشکرکشی کرد؛ اما سپاه او در گردنه اسداباد همدان بر اثر برف و سرمای شدید متوقف شد.

نظام اداری ترکان		
غزنویان	سلجوقیان	خوارزمشاهیان
۱- فرمانروایان غزنوی به خوبی پی بردند که برای اداره قلمرو رو به توسعه خود به تشکیلات دیوانی و دیوان سالاران ایرانی نیاز دارند.	۱- با استفاده از عمیدالملک کندی و خواجه نظامالملک نظام اداری ایران را کامل تر و گسترده تر کردند.	۱- تداوم نظام اداری سلجوقی
۲- بسیاری از دیوان سالاران حکومت های سامانی و آل بویه را به خدمت گرفتند.	۲- دیوان وزارت که در رأس آن وزیر قرار داشت به شکوهمندی بی نظیری رسید.	۲- اختیارات برخی دیوان ها نسبت به دوره سلجوقی کم شد
	۳- همه دیوان ها زیر نظر وزیر کار می کردند.	۳- برخی دیوان ها تغییر نام یافت
	۴- نظام اداری سلجوقی الگوی مطلوبی برای حکومت های پس از خود شد.	۴- دیوان های جدید ایجاد شد.
		۵- قدرت و نقش وزیر نسبت به دوره سلجوقی به شدت کاهش یافت.
		۶- در مواردی منصب وزیر حذف شد.

*** بخش های شهرها:** کهن دژ (ارگ) - شهرستان (شارستان) - شهر بیرونی (رئض) پیامد رشد شهرنشینی و توسعه مناسبات شهری در دوره سلجوقی: ۱- طبقه بازرگانی اهمیت بیشتری یافت. ۲- بازرگانان به یکی از مهم ترین گروه های اجتماعی تبدیل شدند.

وضعیت مذهب و بافت مذهبی	
شیعیان دوازده امامی	در شهرهای ایران پراکنده بودند. در برخی مناطق اکثریت داشتند - سادات علوی در برخی شهرها زندگی می کردند. ری، گرگان، ساری، قم مهم ترین مراکز شیعیان در ایران بودند.
اهل سنت	بافت مذهبی جمعیت شهری و روستایی این دوره را عمدتاً اهل سنت تشکیل می دادند.
سادات علوی	در برخی از شهرهای ایران زندگی می کردند
اسماعیلیه	مهم ترین مخالفان خلافت عباسیان و حکومت غزنوی و سلجوقی بودند و در شهرها و روستاهای ایران پراکنده بودند و همیشه از سوی آنها مورد تعقیب و آزار قرار داشتند.

کشاورزی: مهم ترین و اصلی ترین فعالیت اقتصادی مردم ایران بود.

تجارت و پیشه‌وری:

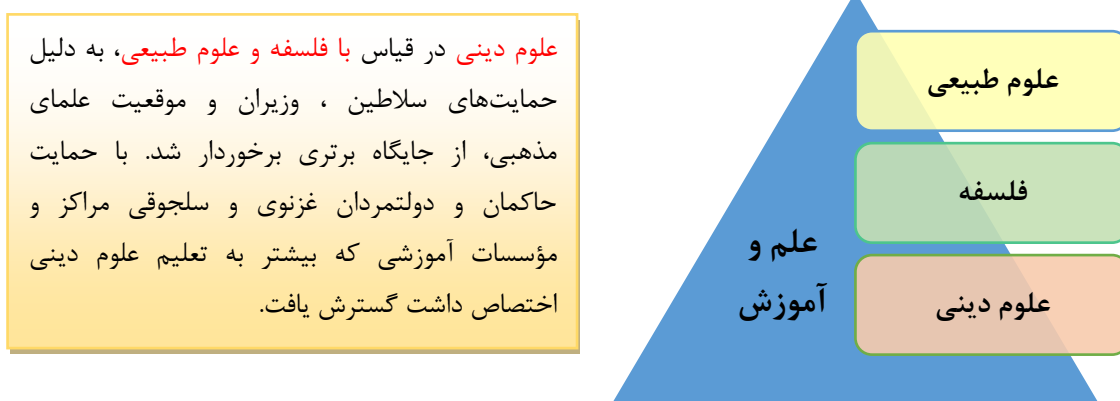
* **علل رشد تجارت در دوره سلجوقی:** ۱- گسترش قلمرو ۲- برقراری نظم و امنیت ۳- ایجاد راه‌های جدید و توسعه حمل و نقل ۴- نظام دیوانی کار آمد

* **نتایج رونق تجارت در دوره سلجوقی:** ۱- رشد شهر و شهرنشینی ۲- بازار به عنوان قلب تپنده شهر توسعه یافت ۳- محصولات کشاورزی، سنگ‌های قیمتی، اشیای فلزی، ظروف سفالی، ظروف شیشه‌ای در داخل و خارج مرزهای ایران خرید و فروش می‌شدند.

زبان و ادب فارسی:

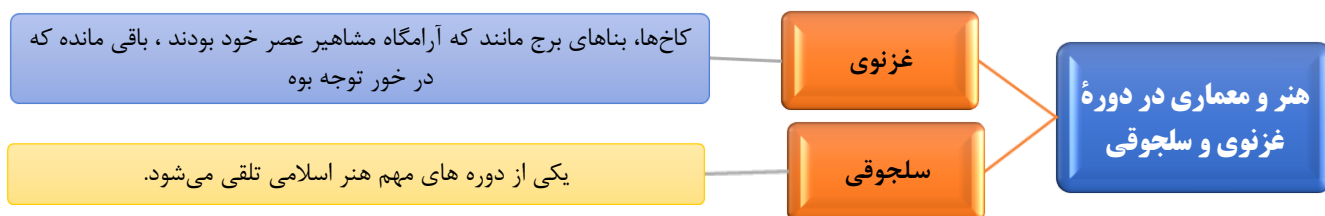
* **غزنوی:** ۱- شعر فارسی به اوج خود رسید ۲- فردوسی شاهنامه نماد هویت ایرانی و زبان فارسی را سرود ۳- ابوالفضل بیهقی، یکی از برجسته‌ترین آثار زبان فارسی تاریخ بیهقی، را نوشت. ۴- آثار فراوانی در تاریخ، طب، ریاضیات، نجوم به فارسی نوشته شد.

* **سلجوقیان:** در این دوره زبان و ادبیات فارسی توسعه و رونق گرفت. ۱- با رشد شهرها تأسیس و توسعه مراکز آموزشی ۲- نفوذ روزافزون دیوان سالاران ایرانی در دستگاه اداری حکومت سلجوقی ۳- جذب شعرا و نویسندگان.

نظامیه‌ها:

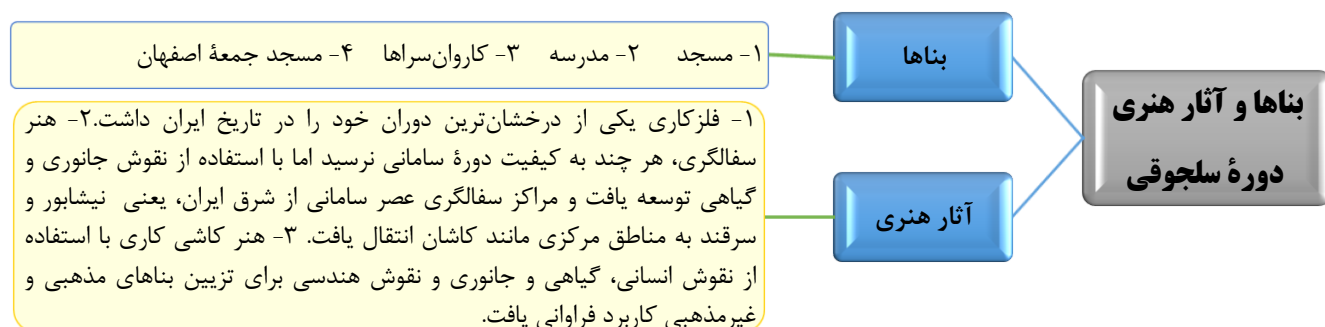
مدارس علوم دینی که به همت خواجه نظام الملک توسی در شهرهای مهمی چون بغداد، اصفهان و نیشابور ساخته شدند. این مدارس اختصاص به تدریس فقه شافعی و دانش‌های وابسته به آن داشت. **امام محمد غزالی** از مهم‌ترین و معروف‌ترین عالمانی بود که در مدارس نظامیه درس خواند و درس داد.

* **علل و شکوفایی هنر و معماری دوره سلجوقی:** ۱- حمایت دولتمردان ۲- گسترش قلمرو ۳- حکومت فراگیر ۴- توسعه شهرنشینی ۵- رشد اقتصادی

اصطلاح:

* **صرافان** وظیفه انجام معاملات پولی و تسهیل مبادله کالاها را به عهده داشتند و نقش مهمی در توسعه تجارت خارجی داشتند.

*** هدف خواجه نظام الملک توسی از تقویت حکومت مرکزی از طریق تقویت و توسعه نظام اداری ۱-** خواجه نظام الملک در تلاش بود که با تقویت حکومت مرکزی از طریق تقویت و توسعه نظام اداری متناظر خود که مبتنی بر میراث اداری کهن ایرانی بود ضمن ایجاد ثبات و استمرار ۲- با نیروی سرکش امیران و نظامیان سلجوقی که به سنت‌های قبیله‌ای خود همچنان وفادار بودند، مقابله کند.

*** وضعیت مالکیت اراضی در ایران در طول تاریخ** در طول تاریخ، شکل‌های مختلف مالکیت زمین وجود داشته که در دوره‌های مختلف دچار تغییراتی شده، مالکیت شخصی بر زمین بسیار محدود و ناپایدار بود و چنین املاکی همواره در معرض مصادره فرمانروایان و مأموران آنان قرار داشت عمده ترین شکل مالکیت زمین در ایران مالکیت دولتی یا دیوانی بود. در دوران اسلامی نیز، بخشی از زمین‌ها در قبال خدمت نظامی، اداری و... به افراد داده شد.

*** دو اصطلاح اهل قلم و اهل شمشیر در تاریخ ایران دوره ی اسلامی** چالش مداوم بین نیروی سرکش امیران و نظامیان سلجوقی با دیوانسالاران ایرانی، منجر به تقابل دو نیروی مخالف شد که در تاریخ ایران به نام تقابل اهل قلم «دیوان سالاران» و اهل شمشیر «نظامیان» معروف است.

درس یازدهم: حکومت، جامعه و اقتصاد در عصر مغول – تیموری

هجوم مغولان به ایران

هجوم مغول‌ها به سرزمین ایران، فاقد ماهیت فکری و فرهنگی بود. بیشتر اقوامی که زیر فرمان چنگیز بودند، از نظر فرهنگی و تمدنی، دارای پیشینه مهمی نبودند و به شهر و شهر نشینی نیز توجهی نداشتند. هجوم آنها نتایج زیان باری داشت. بهانه چنگیز خان برای حمله به ایران کشتار بازرگانان اعزامی خود در شهر مرزی اترار پیامد اختلاف سیاسی و درگیری حکومت خوارزمشاهی با خلافت عباسی ۱- از یک سو موجب تفرقه و تضعیف قدرت جهان اسلام شد ۲- از سوی دیگر سلطان محمد خوارزمشاه از تهدیدات قدرت نوظهور مغول‌ها غافل ماند. پیامد موج اول حمله مغول به ایران با کشتار جمعیت، ویرانی شهرها، اسارت صنعت‌گران و هنرمندان، مهاجرت مردم، زوال اقتصاد کشاورزی و تعطیلی مراکز علمی و آموزشی در بخش وسیعی از ایران همراه بود و باعث نابسامانی اوضاع آن مناطق شد.

ایران در عهد ایلخانان

اصطلاحات مهم:

*** یاسا:** مجموعه قوانینی که توسط چنگیزخان برای مغولان تدوین شده بود و در آن توصیه کرده بود مغولان از شهرنشینی دوری گزینند. *** ایلخان** به معنای خان تابع بود و حکومت ایلخانی یا ایلخانان به حکومتی که پس از تسلط مغولان بر ایران به دست هولاکوخان نوه چنگیز خان تشکیل شد.

*** یرغو** دعاوی حقوقی مغول‌ها پیش از مسلمان شدن در دادگاهی موسوم به یرغو و زیر نظر یرغوچی حل و فصل می شد. *** عین جالوت** مغولان پس از فتح بغداد، به شام یورش بردند، اما در عین جالوت از سپاه حکومت مملوکان مصر شکست خوردند و از ادامه پیشروی باز ماندند.

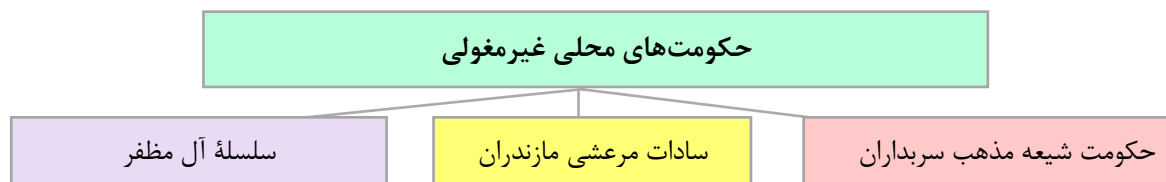
علت و هدف هلاکو خان از حمله به ایران: هلاکو خان در زمان فرمانروایی برادرش منگو قاآن، ۱- به منظور نظم بخشیدن به قلمرو متصرفی مغول و ۲- گسترش فتوحات در غرب آسیا به ایران لشکرکشی کرد.

نتایج حمله هلاکو خان به ایران: ۱- هولاکو، نخست قدرت اسماعیلیان را با گشودن قلعه‌های مستحکم آنان از بین برد. ۲- او سپس با تسخیر بغداد و کشتن خلیفه عباسی به حکومت خاندان بنی عباس پایان داد.

- حمله چنگیزخان مغول یکی از مهم ترین رویدادهای تاریخ ایران در دوره خوارزمشاهیان در زمان محمد خوارزمشاه اتفاق افتاد.
- دوره حاکمیت ایلخانان ۱- دوره نامسلمانی ۱- دوره نامسلمانی ۲- دوره مسلمانی

عمده ترین رسالت دیوان سالاران، فیلسوفان و عالمان ایرانی در دوره نامسلمانی مغولها کسانی چون خواجه نصیر الدین توسی، شمس الدین محمد جوینی و برادرش عطا ملک جوینی ۱- تلاش کردند مغول ها را با فرهنگ ایرانی و آداب کشورداری آشنا کنند ۲- زمینه مسلمان شدن مغول ها را فراهم آوردند.

* استقلال و اقتدار ایران در عهد غازان خان: با سقوط خلافت عباسی و تشکیل حکومت ایلخانی به لحاظ جغرافیایی و سیاسی وضعیت منسجمی یافت.

با هجوم مغول به ایران زندگی شهری برای مدت دچار وقفه و افول شد ۱- زیرا از یک سو در جریان حملات مغولها شهرهای زیادی به ویژه شهرهای بزرگ و آباد در ماوراءالنهر و خراسان ویران شدند و عده زیادی از ساکنان آنها یا کشته شدند یا به مناطق دیگری مهاجرت کردند. ۲- از سوی دیگر یاسا به عنوان مجموعه قوانینی که چنگیز خان تدوین کرده بود؛ به مغولها توصیه می کرد که از شهر و شهرنشینی دوری گزینند.

ایران در عهد تیموریان

- حکومت نوادگان تیمور بر ایران، در اوایل قرن دهم هجری با به قدرت رسیدن صفویان در ایران و تسلط ازبکان بر ماوراءالنهر به پایان رسید. - بابر یکی از شاهزادگان تیموری، حکومتی را در هند بنیان گذاشت و به گورکانیان هند یا مغولان کبیر معروف شد.

شهر و شهرنشینی در عصر تیموری

در عصر تیموریان برخلاف اوایل دوره مغول دچار رکود و زوال نشد تیمور با وجود یورش ها و کشتارهای زیاد به شهر سازی علاقه مند بود.او هنرمندان و صنعت گران شهرهایی را که فتح می کرد به سمرقند، پایتخت خود می فرستاد تا در آبادانی و زیبایی آن شهر تلاش کنند. * دادگاه رسیدگی به دعاوی حقوقی در جامعه مغولان یرغو * مجموعه قوانین در عصر حکومت تیمور تزوکات

* قشربندی اجتماعی ایران در جامعه دوره مغول- تیموری به دو دسته کلی ۱- فرادست- ۲- فرو دست تقسیم می شد. * یکی از ویژگی‌های نظام اجتماعی عصر مغول - تیموری افزایش نفوذ و موقعیت زنان در عرصه های سیاسی و اقتصادی بود. * به دنبال کوشش‌های رشید الدین فضل الله همدانی ،وزیر کاردان ایلخانان اصلاحات گسترده ای در عرصه های سیاسی،اقتصادی،اجتماعی و حقوقی انجام گرفت.

* پیامد های تسامح و تساهل مذهبی مغولان - ماوراءالنهر و خراسان از حاصلخیز ترین مناطق ایران در تهاجم مغولان بیشترین خسارت را متحمل شدند.

** در زمان غازان خان دوره مسلمانی مغول ها در ایران شروع شد.

اقدامات غازان خان به منظور بهبود وضعیت کشاورزی

اصلاح نظام زمین داری

بازسازی قنات‌ها و شبکه‌های آبیاری

اصلاح قوانین مالیاتی

مقایسه شیوه مالیاتی حکومت های قبل از مغولان و اوایل دوره مغول: حکومت هایی که قبل از مغول بر ایران حکومت داشتند، شیوه‌های مالیاتی را که ترکیبی از سنت های ایرانی – اسلامی بود پذیرفتند. اما؛ در اوایل دوره مغول ها نظام مالیاتی به دلایلی به هم ریخت ۱- گرایش اشرافیت نظامی مغول ها به بی نظمی و زیاده طلبی ۲- بی توجهی حاکمان مغولی به قوانین اسلامی ۳- بیگانگی آنان با سنت های ایرانی

مالیاتی که تا پایان عصر تیموریان تداوم داشت: ۱- مالیات کشاورزی ۲- مالیات بازرگانی ۳- مالیات دامی

*** علل رشد قابل توجه تصوف و طریقت صوفیانه در زمان**

درس دوازدهم: فرهنگ و هنر در عصر مغول – تیموری

*** از تحولات مهم دوران ایلخانان و تیموریان،** رشد قابل توجه تصوف و طریقت های صوفیانه بود.

*** پیامد تسامح و تساهل مذهبی مغولان:** باعث شد که پیروان دین‌های گوناگون در میان آنها به تبلیغ دین خود بپردازند.

*** اسلام آوردن مغولان چه نتایجی را به دنبال داشت؟ چرا اسلام آوردن مغولان یکی از رویدادهای مهم دوره ایلخانان بود؟** برتری شریعت اسلامی بر یاسای چنگیزی، حکومت ایلخانی، ماهیت ایرانی اسلامی یافت – موجب شد که مردم نسبت به آن اساس بیگانگی کمتری کنند – با مسلمان شدن مغول‌ها نفوذ و قدرت ایرانیان در دربار ایلخانان و اداره حکومت بیش از پیش افزایش یافت – زمینه برای بازسازی ایران و انجام اصلاحاتی در امور سیاسی اقتصادی و فرهنگی فراهم آمد.

*** به دنبال کوشش‌های علمی و فرهنگی چه کسی در دوران ایلخانان، تشیع در ایران گسترش یافت؟** **خواجه نصیرالدین توسی**

*** تیمور و جانشینان او۱-** مسلمان بودند و اصحاب دین را مورد احترام قرار می دادند ۲- سلاطین تیموری **پیرو مذهب تسنن** بودند.

*** ویژگی شاخص دینی عصر** شیعیان و صوفیان با محدودیت و سختگیری خاصی مواجه نبودند و آزادانه فعالیت می کردند. ۳- اتحاد و زندگی مسالمت آمیز پیروان مذاهب و فرق اسلامی و معتقدان به دین های دیگر از ویژگی های شاخص عصر مغول – تیموری بود

چگونه طریقت‌های صوفی در قرن نهم تحول چشمگیری یافتند: ۱- از یک سو صوفیان به تشیع گرایش بیشتری نشان دادن ۲- از طرف دیگر به تدریج برخی از طریقت ها مانند طریقت صفوی وارد سیاست شدند و برای به دست گرفتن قدرت با فرمانروایان و پادشاهان به رقابت برخاستند.

*** وضعیت تاریخ نگاری عصر ایلخانان و تیموریان را با عصر صفوی مقایسه کنید.** تاریخ نگاری در عصر ایلخانان و تا حدودی دوره تیموریان رواج و پیشرفت چشمگیری داشت. علاقمندی ایلخانان و فرمانروایان تیموری به جاودانه ساختن کشورگشایی و موفقیت‌های سیاسی و نظامی خود و خودآگاهی رجال ایرانی، تأثیر بسزایی بر رشد و شکوفایی تاریخ نگاری در آن عصر نهاد. تاریخ نگاری در دوره صفوی در سه حوزه تاریخ عمومی، تاریخ محلی و تک نگاری ادامه یافت، هر چند به طور کلی نسبت به دوره مغول و تیموری تا حدی دچار افول شد.

۱- تاریخ جهانگشا اثر عطا ملک جوینی

۲- جامع التواریخ اثر خواجه رشیدالدین فضل‌الله همدانی

۳- تاریخ گزیده اثر حمدالله مستوفی

آثار تاریخی عصر ایلخانان – تیموری:

*** وضعیت نگارگری و خوشنویسی دوره ایلخانان و دوره صفوی را با هم مقایسه نمایید.** در عصر ایلخانان، هنر نگارگری که تلفیقی از سنت‌های نقاشی ایرانی و چینی بود، بیشتر در کتاب آرایی و مصور ساختن کتاب‌های تاریخی و متون ادبی و نیز کتاب‌های پزشکی، جانورشناسی و نجوم جلوه‌گر شد. در دوره صفوی شاهد ظهور برخی کتب‌های نقاشی و نگارگری و خلق آثار هنری فاخر هستیم که بخشی از آنها امروزه زینت بخش موزه‌های بزرگ جهان است.

عوامل مؤثر در پدید آمدن کتاب‌های مصور عصر تیموریان: ۱- کیفیت خوب ۲- فراوانی کاغذ ۳- مواد نگارگری از قبیل رنگ و طلا

* فاخرترین نمونه شاهنامه مصور شده در عصر تیموری، **شاهنامه بایسنقری** است.

* به نظر شما، چرا تاریخ نگاری به زبان فارسی در عصر ایلخانان و دوره تیموری رشد کرد؟ علاقمندی ایلخانان و فرمانروایان تیموری به جاودانه ساختن کشور گشایی و موفقیت‌های سیاسی و نظامی خود و خودآگاهی رجال ایرانی تأثیر بسزایی بر رشد و شکوفایی تاریخ نگاری در آن عصر نهاد.

* ویژگی‌های مهم معماری در عصر ایلخانان و تیموریان: ایجاد بناهای عظیم - ساختن گنبدها، طاق‌ها، ایوان‌ها و مناره‌ها بلند - تزیین ساختمان‌ها با گچ‌بری - کاشی کاری به شیوه‌های گوناگون

* مهم ترین عوامل رکود علمی پس از هجوم مغول: ۱- قتل و مهاجرت اندیشمندان و عالمان ۲- تخریب و تعطیلی مدارس ۳- کتابخانه ها و مساجد

* علل فراهم شدن شرایط مناسب احیای فعالیت های علمی و آموزشی در ایران عصر مغول به دنبال تشکیل حکومت ایلخانان و گرایش مغولان به اسلام و نیز با افزایش قدرت سیاسی وزیران ایرانی

شهر هرات در زمان شاهرخ تیموری و جانشینانش به یکی از کانون های بزرگ علمی فرهنگی و هنری جهان تبدیل شد

۳- هنرمندان نامدار

۲- کتابخانه های بزرگ

۱- به سبب داشتن ثروت هنگفت

* نامورترین نقاش عصر تیموری **کمال الدین بهزاد**

درس سیزدهم: تحولات سیاسی و اقتصادی ایران در دوره صفوی

* تأسیس حکومت صفوی در تاریخ ایران دوره اسلامی، رویدادی بسیار مهم و سرنوشت ساز محسوب می شود ۱- صفویان موفق شدند ایران را از جهات سیاسی، جغرافیایی و اجتماعی یکپارچه و متحد کنند ۲- مذهب شیعه را رسمیت بخشند ۳- رونق اقتصادی به وجود آورند.

* مهم ترین پیامد اجتماعی و مذهبی هجوم مغولان به ایران چه بود؟ گسترش تصوف و تشیع و پیوند روز افزون آنها با یکدیگر

* تغییرات طریقت صفوی در قرن نهم هجری ۱- طریقت صفویان در قرن نهم هجری تحت تأثیر شرایط فکری و فرهنگی جامعه ایران نخست به مذهب تشیع گرایش یافت ۲- سپس به جنبشی سیاسی و مذهبی تبدیل شد.

* شاه اسماعیل صفوی با **از میان برداشتن مدعیان داخلی به ویژه حاکمان محلی** موجب وحدت سیاسی و جغرافیایی ایران شد.

* رسمی کردن مذهب شیعه در زمان شاه اسماعیل

* بنیانگذار و رهبر طریقت صفوی **شیخ صفی الدین اردبیلی**

* یکی از موفقیت‌های نظامی صفویان در زمان شاه عباس اول **بیرون راندن پرتغالی‌ها از خلیج فارس بود.**

* دوره تثبیت و تحکیم حکومت صفوی در زمان شاه تهماسبشاه * شاه تهماسب چگونه پایه های حکومت صفوی را تثبیت و

تحکیم نمود ۱- **با اتخاذ تدابیر ۲- سیاست های مناسب داخلی و خارجی**

* از منابع عمده در آمد خزانه سلطنتی در زمان **شاه عباس اول**، تجارت ابریشم بود که توسط تجار ایرانی ارمنی زیر نظر شاه عباس انجام می‌شد.

* عامل رونق اقتصادی در شهر ها و روستاهای ایران در عصر صفوی ثبات و امنیت سیاسی و اجتماعی

انواع زمین در دوره صفوی

۴- املاک خصوصی

۳- اراضی وقفی

۲- اراضی خاصه

۱- اراضی ممالک

* در زمان **شاه عباس** در آمد **اراضی خاصه** برای اداره سپاه هزینه می شد.

* **چوپان بیگی** در دوره صفوی دامداران مبالغی مالیات تحت عنوان چوپان بیگی می پرداختند.

* دولت صفوی بر سر **مسئله قندهار** بارها با گورکانیان هند اختلاف داشتند.

* **پیامدهای رسمی کردن مذهب تشیع توسط شاه اسماعیل صفوی** ۱- نخست بسیاری از شیعیان در خدمت دولت نوپای صفوی قرار گرفتند و در سایه این دولت متشکل، منسجم و متحد شدند، ۲- این اقدام سبب تمایز آشکار ایران از همسایگان مسلمان خود به ویژه امپراتوری عثمانی در غرب و ازبکان و گورکانیان هند در شرق، شد.

* **مهم ترین اقدام شاه اسماعیل صفوی پس از نشستن بر تخت پادشاهی** رسمی کردن شیعه دوازده امامی بود

* چرا محققان و مورخان عصر شاه عباس را عصر اقتدار و شکوفایی صفوی دانسته اند؟ زیرا شاه عباس با اقدامات خردمندانه و بهره گیری از مشاوران آگاه ایران را به یکی از کانون های بزرگ سیاسی و اقتصادی جهان آن روز تبدیل کرد.

* **شاه عباس اول صفوی**، به دلایل سیاسی، نظامی و اقتصادی پایتخت را از **قزوین به اصفهان** منتقل کرد و با استفاده اصول مهندسی و شهرسازی، این شهر را به یکی از زیباترین و آبادترین شهرهای جهان تبدیل کرد.

* **علت واقعی حمله سلطان سلیم پادشاه عثمانی در زمان شاه اسماعیل صفوی به ایران نگرانی و ترس از ایجاد حکومت قدرتمند صفوی در دل داشت.**

* **نتایج نبرد چالدران:** ۱- سپاهیان شاه اسماعیل، با وجود رشادتی که از خود نشان دادند در برابر آتش توپخانه و دیگر جنگ افزارهای آتشین دشمن کاری از پیش نبردند و شکست خوردند. ۲- تبریز پایتخت صفویان برای مدتی به اشغال عثمانی ها در آمد.

* **اوضاع داخلی و خارجی ایران در عصر صفوی در سال های آغازین پادشاهی شاه تهماسب اول و شاه عباس اول را با یکدیگر مقایسه کنید.** از یک سو سران ایلات قزلباش به خود سری و نافرمانی پرداختند و با یکدیگر به نزاع برخاستند و از سوی دیگر ازبکان از شرق (ولایت خراسان) و عثمانی ها از غرب به مرزهای ایران هجوم آوردند.

* **چرا شاه عباس اول صفوی سپاه دائمی و حرفه ای ایجاد کرد؟** به منظور تقویت قدرت سیاسی و نظامی دولت مرکزی و کاهش توان سیاسی و نظامی امیران و ایلات قزلباش سپاه دائمی ایجاد کرد.

* **شاه عباس** برای پرداخت حقوق و تأمین تدارکات و تجهیزات سپاه جدید، زمین های فراوانی را به اموال خاصه پادشاهی تبدیل کرد.

* **عواملی که در توسعه روابط صفویان با کشورهای اروپایی نقش بسزایی داشت:** ۱- نخست، تهاجم گسترده ارتش عثمانی به خاک اروپا کشورهای اروپایی را تشویق کرد که در پی دوستی و اتحاد با رقیبان و دشمنان عثمانی برآیند. ۲- انگیزه و اهداف اقتصادی و تجاری بود.

درس چهاردهم: فرهنگ و تمدن در عصر صفوی

* **زمینه های شکوفایی فرهنگ و هنر در عصر صفوی:**

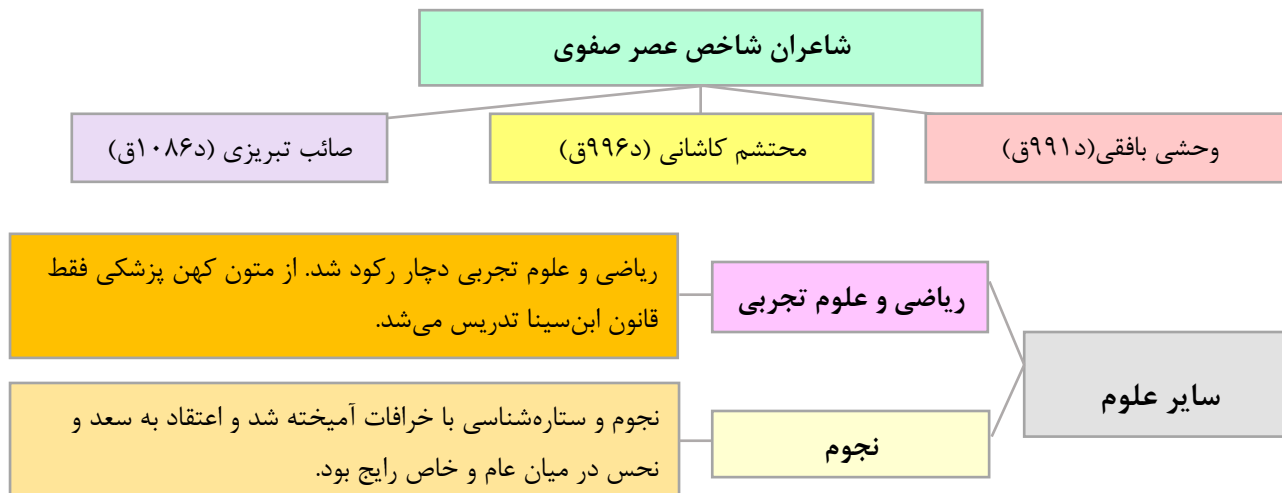
* صفویان **با ایجاد وحدت سیاسی، یکپارچگی جغرافیایی، انسجام اجتماعی در ایران** زمینه مناسبی برای توسعه و شکوفایی فرهنگی و تمدنی فراهم آوردند.

* رسمیت یافتن و استقرار مذهب شیعه دوازده امامی، تأثیرات عمیقی بر همه ابعاد جامعه گذاشت، علم، آموزش، فرهنگ و هنر ایرانی، تحت تأثیر آموزه های شیعی، جلوه های گوناگونی دارد ۳- شاهان و مقام های کشوری و لشکری به هنر و معماری و فعالیت های علمی و آموزشی بیش از پیش توجه نشان دادند و هنرمندان، صنعتگران، معماران و عالمان را تشویق و حمایت کردند. ۴- در دوره صفوی، سنت وقف در جامعه گسترش یافت و شاهان و سایر ثروتمندان بخشی از ثروت و دارایی خود را وقف امور مذهبی، علمی و آموزشی و ترویج هنر و معماری کردند.

۵- علم دوستی، استعداد و ذوق هنری ایرانیان و میراث علمی، ادبی، هنری، ارزشمندی که از دوران قبل به خصوص عصر تیمور باقی مانده بود، تأثیر بسزایی در شکوفایی و غنای فرهنگی و تمدنی دوره صفوی داشت.

*** علوم و معارف:** تعداد عالمان و مراکز شیعی در زمان تأسیس حکومت صفویه کم بود، شاهان صفوی برای حل این مشکل، عده‌ای از علمای شیعه جبل عامل لبنان، عراق و بحرین را برای ترویج معارف شیعه و رفع نیازهای مذهبی و حقوقی جامعه به ایران دعوت کردند، با ورود این گروه از علما، آموزش علوم دینی، به ویژه معارف شیعی، در ایران گسترش یافت.

*** شعر و شاعری:** برخی از محققان ایرانی و اروپایی، عصر صفوی را دوران افول شعر و ادبیات فارسی دانسته‌اند، اما تحقیقات جدید، قطعیت این نظر را مورد تردید قرار داده است زیرا تعدادی از شاهان صفوی شاعر و حامیان جدی شعر بودند.

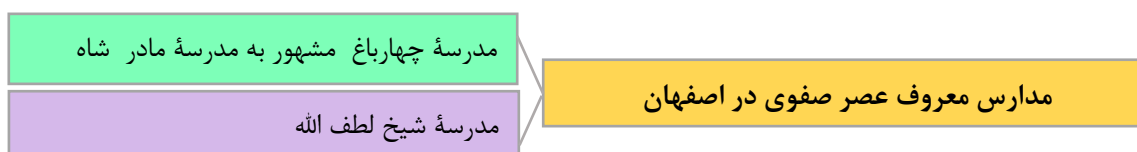

تاریخ نگاری در عصر صفوی

*** وضعیت تاریخ نگاری:** در سه حوزه تاریخ عمومی، تاریخ محلی و تک نگاری ادامه یافت و در مقایسه با دوره مغول و تیموری تا حدی دچار افول شد.

*** مشهورترین آثار تاریخی:** ۱- کتاب حبیب السیر تألیف غیاث‌الدین خواندمیر در زمان سلطنت شاه اسماعیل اول ۲- احسن التواریخ تألیف حسن بیگ روملو در زمان سلطنت شاه تهماسب اول ۳- تاریخ عالم آرای عباسی تألیف اسکندر بیک منشی در دوره شاه عباس اول

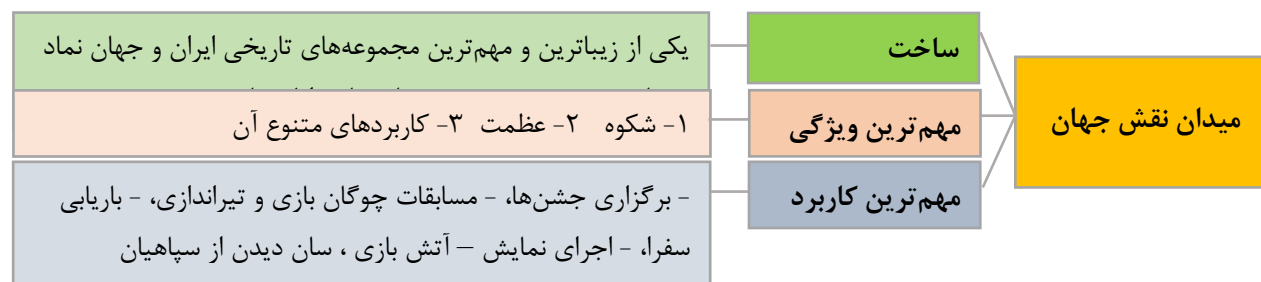
*** مدرسه در عصر صفوی:** ۱- مرکزی برای آموزش معارف دینی و دیگر علوم بود. ۲- مدارس توسط مقام‌های حکومتی، شخصیت‌های مذهبی و برخی ثروتمندان خیر ساخته و حمایت می‌شد. ۳- بیشتر مدارس دارای موقوفاتی بودند که درآمد آن صرف مخارج مدارس می‌شد. ۴- زنان ثروتمند بخش زیادی از ثروت خود را وقف اداره مدارس اصفهان کرده بودند. ۵- به معلمان مدارس، مدرس می‌گفتند. ۶- معلمان دستیاری به نام خلیفه (مبصر) یا معید داشتند که استاد را در امر آموزش کمک می‌کردند. ۷- فضای مدرسه آرام و با نشاط شبیه باغ بود برای یادگیری و آموزش بود که نهرآبی در میان آن جاری بود.

علما و دانشمندان عصر صفوی

- **محمد تقی مجلسی:** فقیه مؤلف کتاب‌های مهمی در حدیث و فقه
- **محمدباقر مجلسی:** صاحب دائرة المعارف بزرگ حدیثی به نام بحارالانوار
- **میرداماد:** بنیان گذار مکتب فلسفی اصفهان
- **بهاء الدین محمد بن حسین عاملی معروف به شیخ بهایی:** صاحب نظردر همه علوم دینی، عقلی و طبیعی
- **صدرالدین محمد بن قوام شیرازی معروف به صدر المتألهین و ملاصدرا:** مؤسس مکتب فلسفی، «حکمت متعالیه» است. شاگرد شیخ بهایی و میرداماد بود.

*** عوامل شکوفایی معماری در عصر صفوی:** عصر صفویه از درخشان‌ترین دوره‌های معماری ایران است. ۱- برخورداری از تجارب معماری فاخر عصر تیموری ۲- در سایه ثبات و امنیت ۳- حمایت پادشاهان به ویژه شاه عباس اول ۴- عظمت بناها و معماری صفویه در اصفهان و قزوین تحسین برانگیز است.

*** کاخ عالی قاپو** نماد قدرت سیاسی بر میدان نقش جهان اشراف داشت.

*** مسجد جامع عباسی** در دوره شاه عباس ساخته شد. هماهنگی در رنگ‌ها، نقش‌های کاشی و طراحی و معماری بی‌نظیر این مسجد را به یکی از مجموعه‌های عالی معماری صفویان بدل کرده است.

*** مسجد شیخ لطف‌الله** از لحاظ وسعت و ابعاد از مسجد جامع عباسی کوچک‌تر است؛ اما از نظر فن معماری و زیباشناسی از آثار بی‌نظیر معماری ایران به شمار می‌رود.

* از ویژگی‌های شاخص هر دو مسجد کاشی کاری هنرمندانه‌ای است که تحسین و شگفتی هر بیننده‌ای را برمی‌انگیزد .

*** هنر در عصر صفوی:** ۱- نگارگری و خوشنویسی ۲- بافندگی ۳- فلزکاری

*** نگارگری و خوشنویسی:** ۱- شاه اسماعیل با فتح هرات، کمال‌الدین بهزاد از نوابغ نقاشی دربار تیموری را به تبریز آورد و به ریاست کتابخانه دربار تبریز منصوب کرد. ۲- کمال‌الدین بهزاد با شاگردانش با خلق آثار بی‌نظیر و ترکیب مکتب هرات با عناصر جدید، مکتب جدیدی به نام مکتب تبریز، پایه‌گذاری کردند. ۳- از شاهکارهای این دوره می‌توان از شاهنامه تهماسبی، نام برد که توسط سلطان محمد تبریزی و جلال‌الدین میرک و دیگران به تصویر درآمد. ۴- هنرمندان قزوین در دوره شاه تهماسب، آثار زیادی خلق کردند و مکتب نگارگری قزوین ایجاد شد. ۵- اوج شکوفایی هنر نگارگری در دوره شاه عباس اول بود. ۷- مکتب اصفهان توسط آقای رضا عباسی پایه‌گذاری شد. **مهم‌ترین نوآوری رضا عباسی به تصویر کشیدن زندگی روزمره مردم و فعالیت اصناف و پیشه‌وران بود.**

*** بافندگی:**

به نظر شما، صفویان چه تحولی در هنر فرش بافی ایران ایجاد کردند. صفویان هنر اصیل فرش باقی ایران را از حالت روستایی و عشایری خارج کردند و به صورت یک صنعت ملی در آوردند. - در این دوره کارگاه‌های بزرگ فرش بافی تحت نظارت دولت در سراسر کشور به ویژه در پایتخت ایجاد شد.

- فرش اردبیل به سفارت شاه تهماسب اول برای پیشکش به مقبره شیخ صفی‌الدین اردبیلی توسط بافندگان کاشانی بافته شد. - دوره صفوی عصر طلایی پارچه بافی در ایران - انواع پارچه‌های ابریشم، مخمل، بافت فلزی، ترمه و قلمکار، مراکز پارچه زری بافی اصفهان، یزد، کاشان بودند - کرمان مرکز تولید شال ترمه بود.

*** هنر خوشنویسی در دوره صفوی** در کنار **هنر نگارگری** به اوج شکوفایی رسید. **میرعلی هروی و میرعماد حسینی قزوینی** آن را به کمال رساندند.

درس پانزدهم: قرون وسطا

امپراتوری روم شرقی (بیزانس): امپراتوری روم در قرن ۴م، بر اثر مشکلات اداری و اقتصادی به دو بخش شرقی و غربی تقسیم شد. **امپراتوری روم شرقی** به دلیل وجود ارتش، اقتصاد و نیروی دریایی در برابر حملات مسلمانان دوام آورد.

قسطنطنیه پایتخت امپراتوری بیزانس: ۱- به سبب برخورداری از موقعیت جغرافیایی و ارتباطی ویژه ۲- داشتن باروهای دفاعی مستحکم، پایگاه مهمی برای تسلط امپراتوری بر ولایت تابع و حفاظت از راه‌های مهم تجاری بود. **امپراتوری روم شرقی** با فتح قسطنطنیه توسط ترکان عثمانی در سال ۱۴۵۳م. فرو پاشید.

*** تهاجم ژمن‌ها به امپراتوری روم غربی:** امپراتوری روم غربی نتوانست در برابر سیل تهاجم دسته‌های ژمن در سده‌های ۵ و ۶م، ایستادگی کند، فرو پاشید و به چند سرزمین جدا از هم تجزیه شد و بر هر یک از آنها یکی از دسته‌های ژمن حکومت می‌کرد. **پیامدهای اقتصادی و فرهنگی تهاجم ژمن‌ها به امپراتوری روم غربی:** افول شهرنشینی - رکود تجارت - گسترش زندگی روستا نشینی - فرار بازرگانان و صنعت‌گران - از رونق افتادن تعلیم، تربیت و فعالیت‌های فرهنگ - از یادرفتن علوم، ادبیات، معماری و هنر یونانی و رومی

پادشاهی شارلمانی

فرانک‌ها طایفه‌ای از ژمن‌ها بودند که با تصرف سرزمین گُل، حکومت خود را ایجاد کردند و پس از گرایش به دین مسیحیت و اتحاد با کلیسای رم، قلمرو خود را گسترش دادند. **اوج قدرت پادشاهی فرانک‌ها** در زمان شارل بزرگ، مشهور به شارلمانی بود. **اقدامات شارلمانی برای تحکیم قدرت:** ۱- با جنگ‌های پی‌درپی، بخش اعظم اروپای مرکز و غربی را تحت سلطه خود درآورد. ۲- برای اداره قلمرو خود، نهاد اداری دوران امپراتوری روم موسوم به کومیس یا کُنت را احیا کرد. ۳- با پاپ متحد شد و از او در برابر دشمنان و رقیبانش پشتیبانی کرد. ۴- مأمورانی ویژه را برای نظارت دقیق بر عملکرد کُنت‌ها برگزید که مستقیماً به پادشاه گزارش می‌دادند. *** پاپ، شارلمانی را به جهت حمایت‌هایش از او در برابر دشمنان و رقیبان لقب "امپراتور مقدس روم" داد.**

گسترش و تحکیم نظام فئودالیسم

پس از انقراض شارلمانی در اوایل ۹م

۱- هرج و مرج اروپا را فرا گرفت. ۲- حملات طوایق غیرمتمدن از شمال و شرق موجب گسترش ناامنی شد. ۳- پادشاهان به دلیل ناتوانی در تأمین هزینه ارتش، قادر به حفظ اقتدار و امنیت قلمرو خود نبودند.

اربابان، از جمله شاهان درصدد برآمدند قسمتی از زمین‌ها و املاک خود را در برابر دریافت خدمات نظامی و غیرنظامی به زیردستان و یا اشراف درجه دوم واگذار کنند. اشراف درجه دوم هم این کار را به زیردستان خود کردند. سلسله مراتبی از ارباب یا فئودال یا باجگزار یا واسال پدید آمد.

فئودال‌ها: اقدامات پادشاهان در خصوص تقسیم زمین سبب شد فئودال‌ها کلیه حقوقی را که خاص شاهان بود را تصاحب کنند.

فئودال‌ها با اختیارات فراوان: ۱- از زیردستان خود مالیات می‌گرفتند. ۲- حق اعلان جنگ و صلح و پرچم و لوای مخصوص به خود داشتند. ۳- حکم اعدام صادر می‌کردند. در قلعه‌های عظیم که به مثابه پایتخت آنان به شمار می‌رفت مستقر بودند.

سرف‌ها در قرون وسطا

۱- به کشاورزانی که بر روی زمین فئودال‌ها کار می‌کردند سرف می‌گفتند. ۲- گروهی از سرف‌ها کشاورزان آزادی بودند که به علت بدهکاری سرف شده بودند. ۳- سرف‌ها در پایین‌ترین مرتبه اجتماعی نظام فئودالی قرار داشتند. ۴- سرف‌ها با وجود این که اجازه ترک ملک ارباب خود را نداشتند اما مانند برده خرید و فروش نمی‌شدند.

کشاورزی در قرون وسطا

* در قرون وسطا کشاورزی پیشرفت کرد اما این پیشرفت چندان محسوس نبود.

*** عوامل بهبود کشاورزی:** ۱- استفاده درست از کود حیوانی ۲- بهره‌گیری وسیع از اسب در امور زراعی ۳- اختراع خیش آهنی

*** نکته:** افزایش میزان تولید محصولات محدود بود زیرا: ۱- هر سال یک سوم تا نیمی از زمین به منظور بازیابی قوت زمین، زیر کشت نمی‌رفت. ۲- قحطی و گرسنگی وجود داشت. ۳- وضعیت نامناسب جاده‌ها و حمل و نقل موجب تشدید آن می‌شد.

*** جنگ‌های صلیبی:** به جنگ‌هایی که مسیحیان به دعوت پاپ و به فرماندهی شاهان و اشراف اروپایی علیه مسلمانان برپا کردند و حدود ۲۰۰ سال طول کشید گفته می‌شود و چون مسیحیان در این جنگ‌ها بر لباس و پرچم‌های خود نشان صلیب را نصب کرده بودند به جنگ‌های صلیبی مشهور است.

علل و عوامل بروز جنگ‌های صلیبی

*** مشکلات اقتصادی و اجتماعی سرزمین‌های اروپایی:** ۱- هجوم و مهاجرت گسترده طوایف ژرمنی به سرزمین‌های اروپای غربی ۲- رکود و تعطیلی فعالیت‌های تجاری و کارگاهی ۳- افزایش جمعیت، بیکاری و فقر ۴- کمبود مواد غذایی ۵- مطلع شدن از رفاه و ثروت سرزمین‌های اسلامی به واسطه رفت و آمد گروهی از زائران به بیت‌المقدس

به خطر افتادن موجودیت امپراتوری بیزانس

* ببه خطر افتادن موجودیت امپراتوری بیزانس: ۱-

درخو کمک امپراتور روم شرقی از پاپ علیه مسلمانان به دنبال شکست در نبرد ملا ۲۱۱- ۱- پیروزی سلجوقیان بر امپراتوری بیزانس در جنگ ملازگرد و پیشروی آنها در آسیای صغیر ۲- فرمان حمله به سرزمین‌های اسلامی و جنگ با مسلمانان توسط پاپ اوربان دوم

*** موقعیت‌های نظامی مسیحیان در اندلس:** ۱- در قرن ۱۱م به دلیل ضعف و اختلافات داخلی حاکمان مسلمان در اندلس، مسیحیان بخش‌هایی از اندلس را به تصرف خود درآوردند. ۲- این پیروزی‌ها انگیزه و روحیه صلیبیان برای شرکت در نبرد علیه مسلمانان را افزایش داد.

رسم بخشش گناهان

رسم **بخشش گناهان** از جمله رسوم دینی بود که نفوذ و تأثیر گسترده کلیسا را در قرون وسطا نشان می‌دهد. بدین منظور شخص گناهکار در برابر کشیش به گناه خود اعتراف می‌کرد و خواهان بخشش می‌شد. معمولاً بخشش خواهان، برای لغو کیفر گناهان خویش، پولی را پرداخت می‌کردند که برای کارهای خیر و عام‌المنفعه مانند ساخت و تعمیر کلیسا، بیمارستان، سدها و جاده‌ها مصرف می‌شد. کلیسا در قرون وسطا برای مقابله با بی‌دینی و بدعت‌گذاری و جلوگیری از اندیشه‌های مخالفان خود، از **حربه تفتیش عقاید** یا **انکیزیسون** استفاده می‌کرد. متهمان به بی‌دینی و بدعت‌گذاری از کلیسا اخراج و به سختی مجازات می‌شدند. تبعید، مصادره دارایی، به چوب بستن و سوزاندن از جمله مجازات‌های این گونه متهمان بود.

روابط پاپ‌ها و پادشاهان

۱- آمیزه‌ای از اتحاد، رقابت و کشمکش بر سر قدرت بود. ۲- در سده‌های نخستین قرون وسطا، پاپ‌ها از طریق اتحاد و همکاری با شاهان و اشراف اروپای غربی، تلاش‌های سیاسی و نظامی امپراتوری بیزانس برای تسلط بر کلیسای رم ناکام گذاشتند. ۳- پس از مرگ شارلمانی، اسقف‌ها و پاپ‌ها مدعی حقوق سیاسی و دنیوی شدند به رقابت و کشمکش با شاهان پرداختند در قرن‌های ۱۱ و ۱۲م اختلاف و درگیری شدیدی میان پاپ و امپراتور آلمان بر سر انتصاب اسقف‌ها و اعطای حلقه و عصای اسقفی به وجود آمد.

علم و آموزش

وضعیت علم در نیمه نخست قرون وسطا	وضعیت علم در نیمه دوم قرون وسطا
<p>* در نیمه نخست قرون وسطا به دلیل افول شهرها، فعالیت‌های علمی و فرهنگی بی‌رونق شده بود.</p> <p>* عمده آموزش به تربیت کشیشان و مبلغان مذهبی اختصاص یافت.</p> <p>* شارلمانی علاقه خاصی به تعلیم و تربیت و دانش نشان داد و مدرسه‌ای در کاخ سلطنتی خود دایر کرد و علمای مسیحی را از انگلستان، ایرلند و ایتالیا برای مطالعه و تدریس در آن مدرسه دعوت کرد.</p>	<p>* در نیمه دوم قرون وسطا به ویژه بعد از جنگ‌های صلیبی به سبب رونق شهرهای اروپایی و افزایش ثروت و رشد جمعیت شهری، نیاز به علم و آموزش بیشتر شد.</p> <p>* ضرورت وجود افراد حقوق‌دان برای حل و فصل دعاوی و ضرورت وجود افراد باسواد و حساب‌دان (احساس) می‌شد.</p> <p>* نخستین مراکز آموزش عالی اروپایی مدارس حقوق و طب بودند که در ایتالیا گشایش یافتند.</p> <p>* توسعه مدارس و دانشگاه‌ها، کتاب قانون ابن سینا در پزشکی از متون اصلی دانشگاه‌ها بود.</p> <p>* دانشگاه پاریس به فرمان پادشاه فرانسه تأسیس شد.</p> <p>* آموزش رسمی به زبان لاتینی بود و تأکید بر موضوعات الهیات مسیحی، فلسفه و منطق بود و به علوم تجربی و مهندسی توجهی نمی‌شد.</p> <p>* آشنایی دانشمندان اروپایی از طریق آثار فیلسوفان مسلمان مانند ابوعلی سینا و ابن رشد با اندیشه‌های فیلسوفان یونان مانند ارسطو و افلاطون آشنا شدند.</p>

برجسته‌ترین فیلسوف اروپایی در سده های ۱۲ و ۱۳ م

توماس آکویناس: او در کتاب خود از برهان‌های ارسطو برای اثبات خدا استفاده کرد. نام کتاب او: (اصول الهیات) نظریات فلسفی او قرن‌ها به عنوان فلسفه رسمی کلیسای کاتولیک به شمار می‌رفت.

* **کومیس یا کنت:** نهادی اداری در زمان امپراطوری روم که به عنوان نماینده پادشاه مناطق مختلف را اداره می‌کرد که شارلمانی آن را احیا کرد.

* **صلاح الدین ایوبی** بیت‌المقدس را از اشغال صلیبیان آزاد کرد.

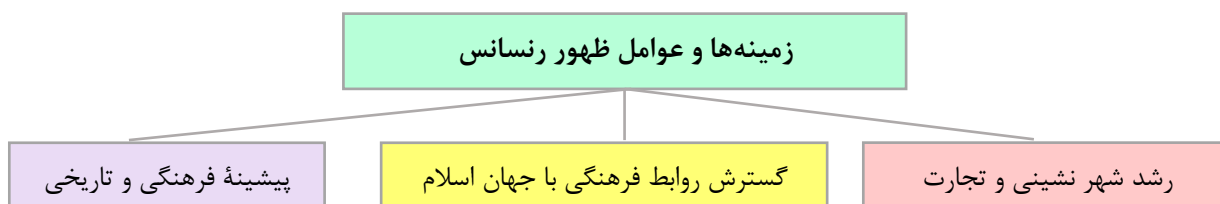
* **در سلسله مراتب نظام فئودالی وظایف «واسال» و «سرف» را با یکدیگر مقایسه کنید.** واسال‌ها موظف بودند که هنگام جنگ ارباب را یاری دهند، از کاخ و کوشک او حفاظت نمایند به او عوارض و مالیات بپردازد. سرف‌ها بر روی زمین‌های اربابان فئودال‌ها کار می‌کردند و اجازه نداشت که ملک ارباب خود را ترک کند، اما در عین حال مانند برده نیز نبود که قابل خرید و فروش باشد.

* **به نظر شما در پایان جنگ‌های صلیبی، فاتح اصلی مسلمانان بودند یا مسیحیان؟** مسلمانان با وجود پیروزی توانستند سرزمین‌های خود را حفظ کنند. اما در بخشی از قلمرو اسلامی یعنی فلسطین، شام و مصر آسیب و خسارت‌های جانی و مالی فراوانی برای ساکنان این مناطق به بار آورد. در مقابل، صلیبیان با وجود شکست، اما بهره‌های اقتصادی، فرهنگی و علمی فراوانی بردند. و با تمدن باشکوه اسلامی آشنا و زمینه ساز انتقال دستاوردهای گوناگون تمدن اسلامی به اروپا فراهم شد.

درس شانزدهم: رنسانس و عصر جدید

ایتالیا زادگاه و پیشگام رنسانس

* **رنسانس:** تفکر و سبک جدید زندگی که اساس آن بر نوزایی و تجدید حیات فرهنگ یونان و روم باستان قرار داشت.

*** اصطلاح بورژوا:** با گسترش شهرها و رشد تجارت، مشاغل و حرفه‌های گوناگونی شکل گرفت و گروه جدیدی از شهرنشینان ثروتمند شامل بازرگانان، بانکداران و صاحبان صنایع سربرآوردند که به آن‌ها بورژوا می‌گفتند.

*** ویژگی‌های بورژواها:** ۱- با ایجاد انجمن‌ها و شوراهای مختلف نقش مؤثری در اداره امور شهرها به عهده گرفتند. ۲- نگرش و علایق متفاوتی با فئودال‌ها و شوالیه‌ها داشتند. ۳- اهمیت و ارزش فراوانی برای علم، فرهنگ و هنر قائل بودند و در ترویج آن می‌کوشیدند

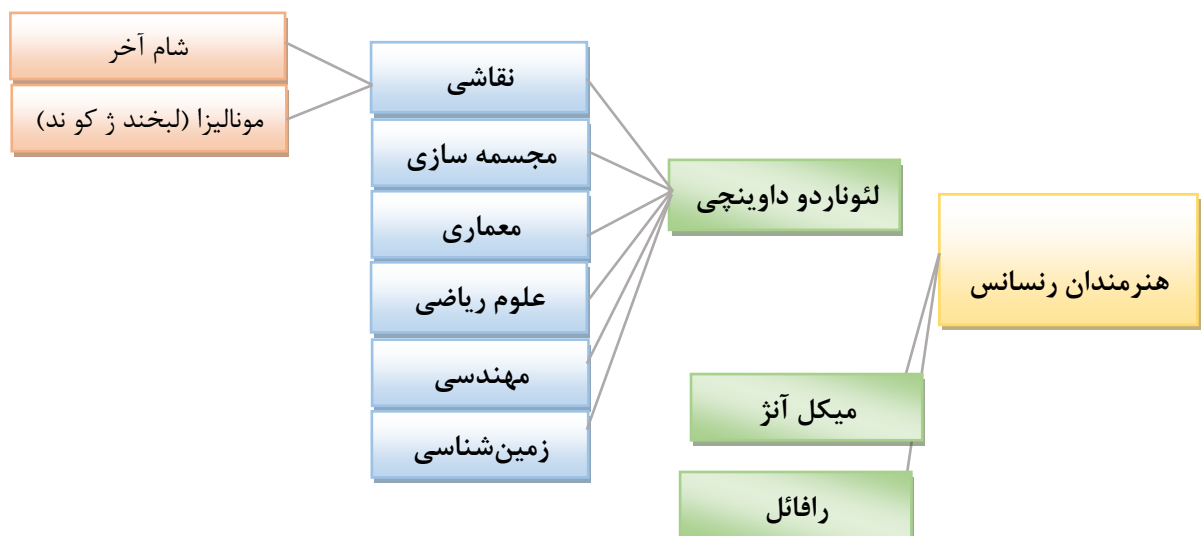
گسترش روابط فرهنگی با جهان اسلام: ۱- دانشمندان اروپایی در قرون وسطا از طریق اندلس (اسپانیای مسلمان) و سیسیل با دستاوردهای فکری و فرهنگی جهان اسلام آشنا شدند. ۲- جنگ‌های صلیبی - گسترش روابط تجاری میان اروپا و شرق باعث افزایش آشنایی و آگاهی اروپاییان با ابعاد مختلف تمدن اسلامی و پیشرفت‌های علمی مسلمانان شد. ۳- مدارس عالی و دانشگاه‌های تازه تأسیس ایتالیایی در استفاده از آثار و نوشته‌های دانشمندان مسلمان پیشگام بودند.

*** گسترش اندیشه انسان‌گرایی (اومانیسم):** اومانیسم: یکی از وجوه مهم تفکر رنسانس که ریشه در فرهنگ یونان باستان داشت، حرمت نهادن به اعتبار و ارزش انسان و تصدیق استعداد و توانایی‌های او بود.

*** اعتقادات اومانیست‌ها در مورد انسان:** ۱- انسان را محور و مدار جهان ۲- معیارهای اخلاقی و ارزش‌ها و هنجارهای اجتماعی باید بر پایه خواسته‌های انسان و تمایلات دنیوی او ایجاد شود. ۳- زندگی دنیوی انسان مهم و ارجمند است.

*** اومانیسم** در ادبیات، هنر، معماری، تعلیم و تربیت انعکاس یافت و به نهضت ادبی و شکوفایی هنر و معماری در ایتالیا منجر شد.

رنسانس در عرصه هنر دگرگونی ایجاد کرد: ۱- هنر نقاشی ۲- هنر پیکر تراشی (مجسمه سازی) ۳- هنر معماری

*** عاملی که در عصر رنسانس و قرون جدید باعث تغییر نگرش علمی اروپاییان شد** ۱- در نتیجه آشنایی اروپاییان با پیشرفت‌های علمی مسلمانان، ۲- اشاعه اندیشه‌های اومانیستی تغییر کرد.

*** ویژگی‌های معماری عصر رنسانس:** ۱- ساختمان‌های رم باستان را سرمشق و الگوی معماری بناهای باستانی در ساختن کاخ‌ها، کلیساها و نمازخانه‌ها به کار بستند. ۲- کاخ و کلیساهایی در شهرهای مختلف ایتالیا (رم - ونیز - فلورانس) ساخته شد

*** تعلیم و تربیت در عصر رنسانس:** ۱- اندیشه انسان‌گرایی برای تعالی و رشد جسمی و روحی انسان اهمیت ارزش فراوانی قائل بود. ۲- انسان‌گرایان بر اصل آموزش‌پذیری انسان و شکوفایی استعدادها و توانمندی بالقوه او از طریق آموزش به شدت تأکید داشتند. ۳- دانشمندان عصر رنسانس با مطالعه و بررسی آثار و نوشته‌های دوره باستان، رساله‌های متعددی درباره تعلیم و تربیت نوشتند. ۴- هدف آموزش و پرورش، تربیت دانشمندان برجسته نبود؛ بلکه می‌خواستند شهروندانی را تربیت کنند که نقش سودمندی در جامعه ایفا کنند و در حیات شهری فعال باشند.

*** در عصر رنسانس و قرون جدید، نگرش علمی اروپاییان در نتیجه آشنایی آنان با پیشرفت‌های علمی مسلمانان و اشاعه اندیشه‌های اومانیستی تغییر کرد.** *** از مهم‌ترین ابداعات فناوری اروپا در عصر رنسانس اختراع دستگاه چاپ**

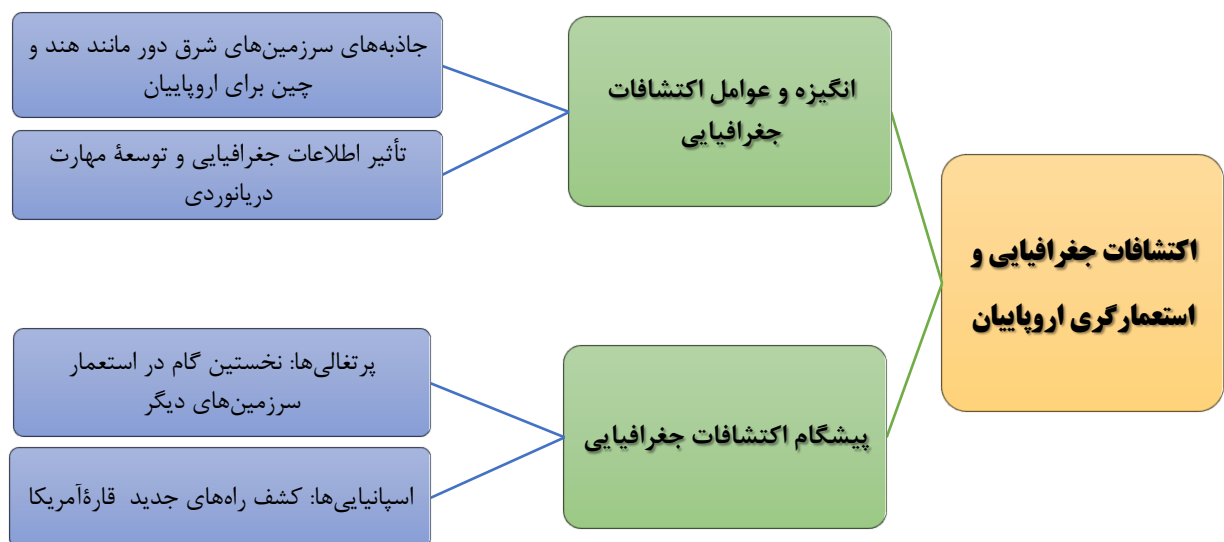
*** تحولات:** ۱- مبنای توجه قرار گرفتن علوم طبیعی و روش‌های علمی مبتنی بر تجربه ۲- ارائه نظریه چرخش زمین: کوپرنیک ۳- اختراع تلسکوپ: گالیله ۴- مطالعه کارکرد قلب و چگونگی گردش خون: ویلیام هاروی ۵- اختراع دستگاه چاپ: یوهانس گوتنبرگ

چرا پرتغالی‌ها و اسپانیایی‌ها انگیزه بیشتری برای کشف سرزمین‌های جدید از خود نشان دادند؟ زیرا از یک سو قادر به رقابت با دولت شهرهای ایتالیایی که تجارت این منطقه را در انحصار خود داشتند، نبودند و از سوی دیگر با حکومت عثمانی که بر مناطق شمال شرق و شرق مدیترانه مسلط بود دشمنی و ستیز داشتند.

آثار و پیامدهای سیاسی و اجتماعی کشف سرزمین‌های جدید و گسترش قلمرو اروپایی ۱- جمعیت زیادی از مردم بومی مستعمرات به ویژه در قاره آمریکا بر اثر سرکوب شدید و انتشار بیماری‌های مرگبار از بین رفتند. ۲- اروپاییان تمدن‌های بومی و نهادهای کهن آن قاره را نابود کردند و دین، زبان و فرهنگ خود را به جای آن نشاندهند. ۳- اما در شرق، پایگاه‌های تجاری پرتغالی‌ها و دیگر استعمارگران تأثیر کمتری بر تمدن و ساختار سیاسی و اجتماعی آسیا گذاشت.

پیامدهای ذخیره‌فلزات قیمتی در کشورهای اروپایی ۱- ذخیره فلزات قیمتی موجب رونق اقتصادی و رشد تجارت شهرهای اروپایی شد. ۲- موجب شد که اشراف فئودال و زمین‌دار موقعیت اجتماعی خود را از دست بدهند ۳- اعتبار و منزلت تجار و صنعتگران افزایش یافت.

چرا پرتغالی‌ها تجارت برده از آفریقا به آمریکا را در انحصار خود گرفتند؟ کشف قاره آمریکا، خرید و فروش برده به سرعت افزایش یافت؛ زیرا اروپاییانی که مزارع وسیعی را در آن قاره تصاحب کرده بودند به نیروی کار مجانی و ارزان نیاز داشتند.

جنبش اصلاح دین و نهضت پروتستان

اصلاح دین: در فاصله قرون ۱۴ تا ۱۷م سلسله حوادث و تحولاتی در قلمرو مسیحیت در اروپا رخ داد.

*** مارتین لوتر:** مهم‌ترین شخصیتی که نهضت اصلاح دین به نام او شناخته می‌شود.

اقدامات لوتر: ۱- اعتراض به بخشش گناهان در برابر پول توسط کلیسا ۲- تدوین نظریات خود در ۹۵ اصل ۳- حمایت شاهزادگان

آلمانی از لوتر در مقابل پاپ و امپراتوری روم

پیامدهای نهضت پروتستان: ۱- تقویت شاهان و دولت‌های ملی و رشد اندیشه ملی‌گرایی ۲- تضعیف قدرت کلیسای کاتولیک و کاهش نقش آن در زندگی مردم و جوامع اروپایی ۳- از بین رفتن وحدت کلیسا و بروز سلسله جنگ‌های مذهبی میان پروتستان‌ها و کاتولیک‌ها.